

Regeringens skrivelse

2002/03:129

Arkitektur, form och design

Skr.
2002/03:129

Regeringen överlämnar denna skrivelse till riksdagen.

Stockholm den 22 maj 2003

Göran Persson

Marita Ulvskog
(Kulturdepartementet)

Skrivelsens huvudsakliga innehåll

I skrivelsen lämnar regeringen en redogörelse för de mål som regering och riksdag satt upp för arkitektur, formgivning och design, vilka åtgärder regeringen vidtagit för att uppnå dessa mål samt insatser som gjorts på området sedan mitten av 1990-talet. Dessutom redovisas en bedömning av insatserna och inriktningen på det fortsatta arbetet.

En positiv utveckling har ägt rum inom området efter införandet av de nationella arkitektur- och formpolitiska målen samt riksdagsbeslutet om propositionen Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design. Tydliga markeringar har gjorts genom ändringar i plan- och bygglagen, väglagen och lagen om byggande av järnväg i syfte att stärka kraven på estetisk hänsyn, liksom genom uppdragen till vissa fastighetsförvaltande myndigheter att ta fram egna arkitektur- och formprogram för sina verksamheter. Arkitekturåret 2001 med uppdrag till 44 myndigheter och inbjudan till kommuner och organisationer att medverka innebar att arkitektur, form och design uppmärksammades i stor omfattning över hela landet. På utbildningsområdet har en kraftig expansion av designutbildningar i högskolan ägt rum under perioden. Ett ökat intresse för arkitektur och stadsbyggnadskonst rapporteras från landets kommuner.

Regeringen kommer att fortsätta satsningarna på arkitektur, form och design. Ett nytt råd för arkitektur, form och design inrättas och ges flera uppgifter. Kvalitetsprogrammen i de fastighetsförvaltande myndigheterna utvärderas. Regeringen betonar kompetensbehovet i samband med offentlig upphandling och lokalförsörjning samt i det kommunala planarbetet och bygglovsgivningen. Olika uppdrag har nyligen lämnats eller kommer att lämnas till Arkitekturmuseet, Nämnden för hemslöjdsfrågor, Statens konstråd, Statskontoret, Stiftelsen Svensk Industridesign och

Föreningen Svensk Form. På designområdet har nya, stora satsningar gjorts i år, med sikte på Designåret 2005. Ett projekt för att stärka konsthantverkets möjligheter att verka internationellt kommer att startas. Arbetet med att stärka tillgänglighets- och användaraspekterna inom arkitektur, form och design fortsätter. Skr. 2002/03:129

1	Inledning.....	5
1.1	Bakgrund.....	5
1.1.1	Arkitektur, form och design i utredningar och propositioner.....	5
1.1.2	En förstärkt samordning i Regeringskansliet...	6
1.1.3	Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.....	6
1.1.4	God bebyggd miljö – ett miljö kvalitetsmål....	10
1.1.5	Mål för arbetet för kulturmiljön	11
1.1.6	Agenda 21 och Habitat – för en hållbar utveckling.....	11
1.1.7	Hållbara och estetiskt utformade transportsystem	12
2	Utvecklingen av de statliga insatserna.....	13
2.1	Offentligt och förebildligt	13
2.1.1	De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna.....	13
2.1.2	Form och design i Regeringskansliet	17
2.1.3	Insatser för tillgänglighet och Design för Alla.....	18
2.2	Det offentliga rummet	20
2.2.1	Lokala handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.....	20
2.2.2	Statens konstråd	21
2.2.3	Stadsmiljørådet.....	22
2.2.4	Stadens arkitektur och kulturmiljö, Storstadspolitiken.....	22
2.3	Kunskap och kompetens.....	24
2.3.1	Högre utbildning	24
2.3.2	Högskoleverkets uppdrag rörande design- och arkitektutbildningar inom högskolan m.m.	25
2.3.3	Forskning och utvecklingsarbete	28
2.3.4	Kvalificerad yrkesutbildning.....	29
2.3.5	Kompletterande utbildning.....	29
2.3.6	Arkitektur, form och design i skolan	29
2.3.7	Fortbildning för yrkesverksamma	30
2.4	Information, debatt och marknad	30
2.4.1	Arkitekturmuseet.....	31
2.4.2	Arkitekturåret 2001	31
2.4.3	Form, design och konsthantverk inom landet.....	35
2.4.4	Internationella satsningar och ordförandeskapet i EU.....	39
2.5	Lagstiftning och andra styrmedel.....	41
2.5.1	Plan- och bygglagen.....	41
2.5.2	Byggekostnadsforum	42
2.5.3	Dialog med näringslivet om hållbart sambandsbyggande	43

2.5.4	Byggbranschens kvalitetsråd – Rådet för byggkvalitet.....	44
2.5.5	Byggkommissionen.....	44
2.5.6	Bebyggelseutredningen.....	45
2.5.7	Ett långsiktigt hållbart transportsystem.....	46
2.5.8	Länsstyrelsernas arbete med arkitektur, form och design.....	46
3	Bedömning och framtida inriktning.....	47
3.1	Rådet för arkitektur, form och design	48
3.2	Offentligt och förebildligt	49
3.2.1	Statliga byggherrar och förvaltare.....	49
3.2.2	Upphandling och lokalförsörjning	51
3.2.3	Tillgänglighet och Design för Alla	52
3.3	Det offentliga rummet	53
3.3.1	Den offentliga miljön och det gemensamma rummet	53
3.3.2	Gestaltningen av arbetslivets miljöer	54
3.3.3	Arbetet med arkitektur och offentlig miljö i kommunerna.....	55
3.4	Kunskap och kompetens.....	56
3.4.1	Högre utbildning	56
3.4.2	Arkitektur och form i skolan.....	57
3.5	Information, debatt och marknad	57
3.5.1	Arkitekturåret 2001	57
3.5.2	Designåret 2005	58
3.5.3	Konsthantverkare på den internationella scenen.....	60
3.5.4	Hemslöjden	61
3.6	Lagstiftning och andra styrmedel.....	62
3.6.1	”Skönhetsparagraferna” i plan- och bygglagen, väglagen samt i lagen om byggande av järnväg	62
3.6.2	Åtgärder för att främja visst bostadsbyggande	62
3.6.3	En nationell strategi för trä i byggandet.....	63
	Utdrag ur protokoll vid regeringsammanträde den 22 maj 2003	64

Denna skrivelse innehåller en redovisning av arbetet inom området arkitektur, form och design som det bedrivits sedan mitten av 1990-talet, regeringens bedömning av insatserna samt en presentation av den fortsatta inriktningen på arbetet.

Arbetet har sedan inrättandet av regeringens interdepartementala arbetsgrupp (se avsnitt 1.1.2) bedrivits tvärgående med insatser inom flera politikområden och med det av riksdagen beslutade handlingsprogrammet Framtidsformer (prop. 1997/98:117, bet. 1997/98:KrU14, rskr. 1997/98:225) som en gemensam utgångspunkt. Handlingsprogrammet är också en viktig utgångspunkt för redovisningen i denna skrivelse.

I följande redogörelse presenteras arkitektur-, form- och designpolitiken tematiskt och sammanhållet, utan att särskilda referenser ges till vilket utgiftsområde som finansierar de enskilda insatserna.

Skrivelsen är indelad i tre kapitel. I kapitel 1 presenteras olika målsättningar och ställningstaganden som berör arkitektur-, form- och designområdet. I kapitel 2 redovisas insatser som gjorts sedan mitten av 1990-talet. I kapitel 3 gör regeringen en bedömning av resultaten och presenterar initiativ som nyligen tagits eller som nu förbereds inom Regeringskansliet på området arkitektur, form och design.

1.1 Bakgrund

1.1.1 Arkitektur, form och design i utredningar och propositioner

I Kulturutredningens slutbetänkande Kulturpolitikens inriktning (SOU 1995:84) beskrevs arkitekturen för första gången som ett ansvarsområde för kulturpolitiken. Här konstaterades att arkitektur är en konststart som många dagligen kommer i kontakt med och tar intryck av, både medvetet och omedvetet och att ingen annan konststart påverkar oss så direkt. Utredningen gav en bild av ett Sverige där det fanns många starka och goda uttryck för arkitektur, stadsplanering och formgivning, men där ambitionsnivån i det nyare byggandet kraftigt hade reducerats. Samtidigt hade, enligt utredningen, arkitektens roll i byggprocessen förändrats genom att andra yrkesgrupper hade fått ett större ansvar för kvalitet och ekonomi i ett allt mer industrialiserat byggande.

I betänkandet framfördes också att de insatser som hittills gjorts för formgivning och industridesign i Sverige varit enstaka punktinsatser med relativt kort varaktighet och som i de flesta fall inte lett till bestående resultat. Utredningen ansåg att detta bl.a. berott på bristande förståelse från myndigheter och näringsliv för den betydelse utvecklingen av området kan ha, men också en splittring bland yrkesutövare och intresseorganisationer.

I propositionen Kulturpolitik (prop. 1996/97:3, kulturpropositionen) meddelade regeringen sin avsikt att utarbeta ett handlingsprogram för arkitektur och formgivning. Regeringen förklarade att med begreppen arkitektur och formgivning avses planering och gestaltning av miljön i vid bemärkelse, från stadsbyggnadskonst, landskapsarkitektur och bygg-

nadskonst till inredning och utformning av föremål. Samtidigt föreslog regeringen mål för arkitektur och formgivning, mål som kom att utvecklas vidare i propositionen Framtidsformer – Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117). Regeringen betonade att utformningen av den byggda och formade miljön, dvs. hur städerna och landsbygden, byggnaderna och bruksföremålen ser ut och fungerar, påverkar våra liv till det bättre eller det sämre. Eftersom arkitektur och formgivning är kulturyttringar vi ständigt och oundvikligen kommer i kontakt med är det en angelägen kulturpolitisk uppgift att säkerställa hög kvalitet i den byggda och formade miljön, med utgångspunkt i människans behov av väl fungerande, konstnärligt genomarbetade och stimulerande omgivningar. I god arkitektur, formgivning och design görs en sammanvägning av motstående krav och behov till en helhet av funktion, brukbarhet, hushållning med naturresurser, god gestaltning, teknik och kostnadseffektivitet.

Vidare aviserade regeringen i propositionen Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet (prop. 1997/98:165, bet. 1998/99:AU2, rskr. 1998/99:34, storstadspropositionen) att 2001 kommer att vara ett Arkitekturår i Sverige. I propositionen betonades storstaden som social, ekonomisk och kulturell miljö och storstädernas betydelse för övriga landet lyftes fram.

1.1.2 En förstärkt samordning i Regeringskansliet

För att stärka samordningen av de tvärgående frågorna inom arkitektur- och formområdet beslutade regeringen i oktober 1996 att tillsätta en interdepartemental arbetsgrupp under ledning av Kulturdepartementet. Gruppen fick i uppdrag att redovisa ett handlingsprogram för arkitektur och formgivning. Inom ramen för uppdraget genomförde arbetsgruppen bl.a. ett antal seminarier och hearingar. Arbetsgruppens förslag till handlingsprogram (Ds 1997:86) remitterades och i mars 1998 överlämnade regeringen den ovan nämnda propositionen Framtidsformer (se vidare avsnitt 1.1.3). Under namnet Arbetsgruppen för arkitektur, formgivning och design fick gruppen i juni 1999 ett förlängt uppdrag som bl.a. bestod i att driva arbetet med genomförandet av handlingsprogrammet, fungera som beredningsgrupp i regeringsärenden inom området och att delta i förberedelserna och genomförandet av Arkitekturåret 2001. Den 8 maj 2003 beslutade regeringen om ett förnyat uppdrag för arbetsgruppen.

1.1.3 Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design

Redan Kulturutredningen tog upp behovet av ett samlat policydokument på arkitekturområdet, efter förebild från andra länder. Propositionen Framtidsformer tog sin utgångspunkt i de målsättningar som formulerats i kulturpropositionen. Inledningsvis konstaterades att arkitektur, formgivning och design är en del av vår kultur och vårt samhälle och att det vi bygger och de föremål vi formger och omger oss med påverkar vårt sätt att leva. Regeringen föreslog att sex mål skulle vägleda politiken på området:

- Arkitektur, formgivning och design skall ges goda förutsättningar för sin utveckling.
- Kvalitet och skönhetsaspekter skall inte underställas kortsiktiga ekonomiska överväganden.
- Kulturhistoriska och estetiska värden i befintliga miljöer skall tas till vara och förstärkas.
- Intresset för hög kvalitet inom arkitektur, formgivning, design och offentlig miljö skall stärkas och breddas.
- Offentligt och offentligt stött byggande, inredande och upphandling skall på ett föredömligt sätt behandla kvalitetsfrågor.
- Svensk arkitektur, formgivning och design skall utvecklas i ett fruktbart internationellt samarbete.

Utifrån fem teman – Offentligt och förebildligt, Det offentliga rummet, Kunskap och kompetens, Information, debatt och marknad samt Lagstiftning och andra styrmedel – anges målsättningar och förslag till åtgärder för statens framtida arbete för att utveckla och förbättra förutsättningarna för den byggda och gestaltade miljön.

Offentligt och förebildligt

Under rubriken Offentligt och förebildligt gjorde regeringen följande bedömningar:

- Statliga myndigheter, bolag och verksamheter bör ha höga kvalitetsambitioner vad gäller arkitektur, formgivning och design.
- Offentlig upphandling av arkitektur-, formgivnings- och designtjänster bör ske med ökat kvalitetsmedvetande.
- De statliga myndigheter som bygger och förvaltar byggnader och anläggningar bör redovisa program för hur de arkitektoniska och estetiska kvaliteterna kan främjas.
- Sveriges representationslokaler, såväl inom landet som utomlands, bör utgöra en förebild för vad som kan åstadkommas inom svensk arkitektur, formgivning och design.
- Ekonomiska styrmedel (statliga stöd) bör stimulera hög estetisk kvalitet.

Som ett skäl för dessa bedömningar konstaterade regeringen att det offentliga har stort inflytande på gestaltningen och utformningen av vår omgivning, från statens sida både som förebild och i kraft av normgivare, byggherre, förvaltare och hyresgäst. Vidare angavs att det är viktigt att bidrag som införs för andra syften inte medför negativa konsekvenser för byggnadskulturen.

Det offentliga rummet

Under rubriken Det offentliga rummet gjorde regeringen följande bedömningar:

- Det offentliga rummet – gator, parker, offentliga lokaler och landskapsrum – bör utformas med inlevelse och omsorg och betydelsen av deras gestaltning bör framhävas.
- Landets kommuner bör uppmuntras att anta strategier eller lokala handlingsprogram för att stärka kvalitetsaspekter och miljökvaliteter i den byggda miljön.
- Effektiva former för samverkan i bevarande- och utvecklingsområden mellan stat/kommun/fastighetsägare/näringsliv bör skapas.

Som grund för sina bedömningar angav regeringen att vi alla har tillgång till den offentliga miljön och att dess utformning har en avgörande betydelse för vår trygghet, trivsel och sociala gemenskap. Hur det offentliga rummet utformas påverkas i hög grad av regelverk för olika syften samtidigt som det är en miljö med många starka intressenter, såväl offentliga myndigheter som markägare, fastighetsägare och affärsidkare. Detta leder alltför ofta till splittring och okoordinerade insatser. Den svenska synen på allemansrätten, med sin betoning av tillgänglighet och möjlighet till rika upplevelser, ger oss också skäl att prioritera frågan om utformningen av den offentliga miljön. Vidare konstaterades att det är kommunerna som har en nyckelroll när det gäller att verka för en god byggnadskultur och en god bebyggelsemiljö och att det är av stor vikt att de tar initiativ till de kvalitetshöjande åtgärder som behövs. Ett verksamt medel för att uppnå målen är att upprätta lokala handlingsprogram.

Kunskap och kompetens

Under rubriken Kunskap och kompetens gjorde regeringen följande bedömningar:

- Kompetensen hos yrkesverksamma inom byggande, formgivning och design bör öka.
- Den pågående utvärderingen av arkitektutbildningen bör ge en grund till förbättringar av grundutbildning, forskarutbildning och forskning inom arkitektur och samhällsplanering.
- Designutbildningarna inom högskolan bör utvärderas och utredas.
- Inslaget av konstnärlighet, design och formgivning inom andra utbildningar, särskilt ekonomi och teknik bör öka. Sådana kombinationsutbildningar bör öka efterfrågan på och förståelsen för god arkitektur, formgivning och design inom tillverkningsindustrin.
- Forskning och utveckling kring arkitektonisk kvalitet och gestaltning bör stärkas.
- Spridningen av erfarenheter och nyttiggörande av forskningsresultat om arkitektur, formgivning och design bör öka.
- Studenter inom arkitektur och design bör ges bättre möjligheter till praktik och till samverkan med studenter inom andra/varandras utbildningar.
- Kunskap om och förståelse för god kvalitet inom arkitektur, formgivning och design bör öka hos det stora flertalet medborgare, vilket i sin tur bör medföra ett ökat intresse och deltagande i den offentliga debatten kring dessa frågor.

Regeringen konstaterade att utbildningen inom arkitektur, formgivning och design är av fundamental betydelse för en god utveckling av den gestaltade miljön samt att arbetsmarknaden och andra faktorer i omvärlden i dag ställer nya krav på utveckling av utbildningarna. Det var regeringens uppfattning att kunskaper om arkitektur bör tillföras alla parter i byggprocessen. Genom kombinationsutbildningar av olika slag kan en större förståelse för estetiska värden och överväganden öka hos andra yrkesgrupper liksom det kan ge blivande arkitekter och designers ökade kunskaper om andra delar av produktionen. Forskningen spänner över ett stort fält, från samhällsplanering till utformning av enskilda detaljer. Regeringen fann att den forskning som bedrevs inte var tillräckligt känd utanför forskningsmiljöerna.

Det var också regeringens uppfattning att arkitektur, samhällsplanering, formgivning och design har goda förutsättningar att inlemmas i en gränsöverskridande undervisning i skolan, där teori och praktik kan varvas. Skolverket borde enligt regeringen överväga om dessa ämnesområden behöver förstärkas i kursplanerna för grundskolan och gymnasieskolan.

Information, debatt och marknad

Under rubriken Information, debatt och marknad gjorde regeringen följande bedömningar:

- Efterfrågan på och förståelsen för god arkitektur, formgivning och design bör öka.
- Svenska produkter nationellt och internationellt bör förknippas med högsta kvalitet i fråga om formgivning och design.
- Produktion av utställningar om svensk arkitektur, formgivning och design för nationell och internationell spridning bör uppmuntras.
- Sverige bör delta i de stora internationella utställningarna och i andra internationella sammanhang på ett sätt som främjar nationens anseende och det internationella idéutbytet.
- Anslagen till Arkitekturmuseet och Röhsska museet bör stärkas.
- Ett tidsbegränsat nationellt uppdrag inrättas inom området formgivning och design. För perioden 1999–2001 ges uppdraget till Föreningen Svensk Form.
- Formgivning och design bör i större utsträckning användas för att stärka det svenska näringslivets konkurrenskraft.
- Regionala mötesplatser och utställningsmöjligheter bör utvecklas där formgivare, designers och näringsliv kan mötas.

Regeringen konstaterade att det krävs en levande och öppen debatt om arkitektur, formgivning och design och hur de påverkar vårt vardagsliv för att utvecklingen ska leda till bestående förbättringar. Många kan bidra till att förstärka den offentliga debatten: stat, kommun, landsting, utbildningsväsende, folkbildning, näringsliv, medier och enskilda. Förutom att kunskapen om betydelsen av design behöver öka hos såväl offentliga som privata köpare av designtjänster konstaterades att ett medvetet utnyttjande av designkompetens kan vara en framgångsfaktor för de flesta företag som tävlar på en europeisk eller global marknad.

Vidare anförde regeringen att staten för egen del har möjligheter att påverka intresset för arkitektur, formgivning och design genom förebildligt agerande, genom utbildningen, genom att skapa eller stödja forum för åsiktsbyte och information samt genom att tillföra internationella erfarenheter.

Att visa upp svensk arkitektur, formgivning och design, konstaterade regeringen, har betydelse inte bara ur kulturell synpunkt utan också ur näringslivssynpunkt, för att stärka konkurrenskraften hos företagen på en hårdnande internationell marknad. Insikten behöver också stärkas att design och formgivning inte bara är en slutprodukt, utan skall ses som en del av den process som skapar produkten och även inbegriper tillverkningsätt, marknadsföring, avsättning, användning samt destruktion och återvinning i ett medvetet kretsloppstänkande. Vackra och väl fungerande produkter får längre livslängd och bidrar därmed till bättre resurshushållning.

Lagstiftning och andra styrmedel

Under rubriken Lagstiftning och andra styrmedel gjorde regeringen följande bedömning:

- Det bör tydligt framgå av lagstiftningen att estetiska värden skall beaktas och tas till vara vid utformningen av vår byggda miljö. Vissa ändringar i plan- och bygglagen, väglagen och lagen om byggande av järnväg bör göras i detta syfte.

Vidare anförde regeringen att plan- och bygglagen (1987:10) har en central roll i det regelverk som omgärdar planering och byggande. Lagen innehåller olika slags krav som skall leda till att den byggda miljön sammantaget – funktionellt, tekniskt, ekologiskt, socialt och ekonomiskt – får en god kvalitet. Dock anger den inte tillräckligt tydligt att också estetisk utformning skall beaktas. Eftersom väg- och järnvägsbyggande innebär långsiktiga investeringar som har stor betydelse för stads- och landskapsbildningen bör även väglagen (1971:948) och lagen (1995:1649) om byggande av järnväg ge uttryck för att hänsyn skall tas till stads- och landskapsbild samt natur- och kulturvärden och att en estetisk utformning skall eftersträvas. Mot denna bakgrund föreslogs att plan- och bygglagen, väglagen och lagen om byggande av järnväg skulle kompletteras med bestämmelser om att estetiska värden skall beaktas och tas till vara vid utformningen av vår byggda miljö. Riksdagen beslutade i enlighet med förslaget och de s.k. skönhetsparagraferna trädde i kraft den 1 januari 1999.

1.1.4 God bebyggd miljö – ett miljö kvalitetsmål

Riksdagen har fastställt 15 miljö kvalitetsmål med tillhörande delmål (prop. 1997/98:145, bet. 1998/99MJU6, rskr. 1998/99:183, prop. 2000/01:130, bet. 2001/02: MJU3, rskr. 2001/02:36). Målen är formulerade utifrån den miljöpåverkan natur- och kulturmiljön tål och definierar det tillstånd för den svenska miljön som miljöarbetet skall sikta mot. De 15 miljö kvalitetsmålen vilar på fem grundläggande värden. En ekologiskt

hållbar utveckling skall främja människors hälsa, värna biologisk mångfald och andra naturvärden, ta till vara kulturmiljön och de kulturhistoriska värdena, bevara ekosystemens långsiktiga produktionsförmåga samt trygga en god hushållning med naturresurserna. Inriktningen är att miljö kvalitetsmålen skall nås inom en generation. Förhållandet mellan miljö kvalitetsmålen och delmålen kan beskrivas så att miljö kvalitetsmålen definierar det tillstånd för den svenska miljön som miljöarbetet skall sikta mot medan delmålen anger inriktning och tidsperspektiv i det fortsatta konkreta miljöarbetet. Delmålen avser i de flesta fallen läget 2010.

Av särskilt intresse i sammanhanget är miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Målet innebär att städer, tätorter och annan byggd miljö skall utgöra en god och hälsosam livsmiljö samt medverka till en god regional och global miljö. Natur- och kulturvärden skall tas till vara och utvecklas. Byggnader och anläggningar skall lokaliseras och utformas på ett miljöanpassat sätt och så att en långsiktigt god hushållning med mark, vatten och andra resurser främjas. Ett av delmålen avser Planeringsunderlag, ett annat avser Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Enligt delmålet Planeringsunderlag skall fysisk planering och samhällsbyggande senast 2010 grundas på program och strategier bl.a. för hur kulturhistoriska och estetiska värden skall tas till vara och utvecklas. Enligt delmålet Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skall denna senast 2010 vara identifierad och ett program finnas för skydd av dessa värden. Samtidigt skall minst 25 procent av den värdefulla bebyggelsen vara skyddad.

Miljö kvalitetsmålen följs upp och utvärderas. Varje år skall regeringen rapportera till riksdagen hur arbetet fortskrider. Vart fjärde år skall regeringen göra en fördjupad utvärdering och göra en bedömning om t.ex. mål eller lagstiftning behöver korrigeras. Den första fördjupade redovisningen lämnas till riksdagen 2005.

1.1.5 Mål för arbetet för kulturmiljön

Riksdagen antog i april 2000 mål för arbetet för kulturmiljön (prop. 1998/99:114, bet. 1999/2000:KrU7, rskr. 1999/2000:196). Dessa mål är: Ett försvarat och bevarat kulturarv, Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer och med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen, Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön samt Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv. Genom målen förtydligas bl.a. vikten av att olika sektorer i samhället samverkar till gagn för en långsiktigt hållbar förvaltning och utveckling av kultur- och naturmiljön. Målen utgör utgångspunkten för det arbete på kulturmiljöområdet som bedrivs av bl.a. Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna.

1.1.6 Agenda 21 och Habitat – för en hållbar utveckling

Agenda 21 tillkom vid 1992 års FN-konferens i Rio de Janeiro om miljö och utveckling. Där enades statschefer och ministrar om behovet av ett handlingsprogram för en hållbar utveckling under 2000-talet. Agenda 21 betonar inte bara miljöfrågornas betydelse, utan också vikten av att integrera ekologiska, ekonomiska och sociala dimensioner. Vid FN:s

konferens om boende, bebyggelse och stadsutveckling (Habitat II) i Istanbul 1996 antogs Habitatagendan. Skr. 2002/03:129

Det övergripande målet för Agenda 21 och Habitatagendan är hållbar utveckling. Agenda 21 har framför allt haft tonvikt på miljöfrågor och resurshushållning, medan Habitatagendan lyfter fram målet om en god livskvalitet och bra levnadsförhållanden i bostadsområden. Båda agendorna har ett lokalt arbete i människors vardagsmiljö och demokrati, medborgarinflytande, underifrånperspektiv och partnerskap som utgångspunkter. Av Agenda 21 framgår också att kvinnors och barns perspektiv skall tas tillvara liksom deras möjligheter till delaktighet.

För att nå en hållbar utveckling krävs att så många människor som möjligt deltar i arbetet. Därför understryks den lokala nivåns roll. Arbetet med att förbättra boendemiljön och öka trivseln i bostadsområden är oftast ett resultat av de boendes engagemang, och det drivs ofta tillsammans med kommunen, bostadsföretaget och lokala affärsidkare. Andra frågor som också utvecklas är trafikfrågor, ekoeffektivitet och livskvalitet. I juni 2000 tillkallade regeringen en nationalkommitté för genomförande och vidareutveckling av Agenda 21 och Habitat. Kommitténs uppgift har varit att förankra, samordna och utveckla arbetet med Agenda 21 och Habitat i Sverige. I april 2003 slutförde kommittén sitt arbete och överlämnade sitt betänkande En hållbar framtid i sikte (SOU 2003:31) med överväganden och förslag till regeringen. Betänkandet bereds nu i Regeringskansliet.

1.1.7 Hållbara och estetiskt utformade transportsystem

Transportpolitiken skall bidra till en i alla avseenden långsiktigt hållbar samhällsutveckling. EU:s transportministrar antog i april 2001 en resolution om integrering av miljö och hållbarhet i transportpolitiken, inom den s.k. Cardiffprocessen, i vilken ett hållbart transportsystem definieras. Enligt definitionen innebär ett hållbart transportsystem bl.a. att de negativa konsekvenserna av markutnyttjande och buller skall minimeras.

I oktober 2001 presenterade regeringen propositionen Infrastruktur för ett långsiktigt hållbart transportsystem (prop. 2001/02:20, bet. 2001/02:TU2, rskr. 2001/02:126). Infrastrukturpropositionen utgår bl.a. från det transportpolitiska beslutet 1998 i vilket det övergripande målet för transportpolitiken formulerades: att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktigt hållbar transportförsörjning för medborgarna och näringslivet i hela landet. Ett av delmålen för transportpolitiken är God miljö: ”Transportsystemets utformning och funktion skall anpassas till krav på en god och hälsosam livsmiljö för alla, där natur- och kulturmiljö skyddas mot skador. En god hushållning med mark, vatten och energi och andra naturresurser skall främjas.” Eftersom infrastrukturen skall nyttjas under lång tid understryker regeringen betydelsen av att god estetisk utformning och långsiktig hållbarhet prioriteras vid planering och genomförande av infrastruktursatsningar.

I detta avsnitt görs en sammanfattande redovisning av de statliga insatser som gjorts på området sedan mitten av 1990-talet. Redovisningen följer propositionen Framtidsformers fem teman: offentligt och förebildligt, det offentliga rummet, kunskap och kompetens, information, debatt och marknad samt lagstiftning och andra styrmedel (prop. 1997/98:117).

2.1 Offentligt och förebildligt

2.1.1 De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna

Statens byggande och fastighetsförvaltning skall kännetecknas av god resurshushållning och hög ekonomisk effektivitet. I propositionen Framtidsformer slogs bl.a. fast att statliga fastighetsförvaltande myndigheter senast 1999 skulle ha upprättat kvalitetsprogram för hur arkitektoniska och gestaltningsmässiga kvaliteter skall främjas och tillvaratas när myndigheterna bygger och förvaltar byggnader och anläggningar. Därtill skulle Statens fastighetsverk initiera ett samarbete och erfarenhetsutbyte mellan fastighetsförvaltande myndigheter. Till denna grupp myndigheter räknas Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket, Vägverket, Banverket, Luftfartsverket och Sjöfartsverket.

Statens fastighetsverk

Statens fastighetsverks (SFV) förvaltningsuppdrag omfattar utrikesfastigheter, de kungliga slotten, Djurgårdsmarken och regeringsbyggnaderna, vissa av statens kulturfastigheter, gamla fästen, monument, vissa älvsträckor och markområden samt vissa donationsfastigheter. SFV skall förvalta fastighetsbeståndet på ett sätt som ger verkets hyresgäster bra och konkurrenskraftiga lokaler samt som långsiktigt tar till vara, vårdar och utvecklar fastigheternas värden. Verket skall vidare på uppdrag av regeringen genomföra byggnadsföretag för statens räkning.

SFV fastställde i början av 1999 en policy för arkitektur att tillämpa i den löpande förvaltningsverksamheten och i byggproduktionen i syfte att verka för att de statliga målen för arkitektur, formgivning och design uppnås. Ett råd för arkitekturfrågor har inrättats inom myndigheten för bevakning av dessa frågor.

I april 2000 presenterade SFV den handbok för byggherrar som verket fått regeringens uppdrag att ta fram. *Hur bra hus blir till och förvaltas* är tänkt som en handbok för beställare och byggherrar om hur man uppnår god arkitektur och hög kvalitet i byggandet. Boken har producerats i samarbete med Boverket, Arkitekturmuseet och Riksantikvarieämbetet.

Som exempel på andra insatser på området kan nämnas att SFV två gånger hittills har delat ut sitt arkitekturpris Helgopriset för bästa arkitektoniska tillägg till kulturhistoriskt värdefull byggnad. Vidare arrangeras minst en arkitekttävling om året och metoden för tävlingar är i dag väl genomarbetad och, enligt verket, uppskattad av såväl byggherren och arkitektorganisationen som de tävlande arkitekterna.

En särskild arkitekturpolicy, Building, Swedish style, är upprättad för utlandsbyggandet (ambassadkanslier och residens). I sin arkitekturpolicy för byggnader och miljöer för Sveriges utrikesrepresentation gör SFV en mer operativ uttolkning av målen i handlingsprogrammet och egna mål för arkitektur och design sätts upp tillämpliga på fastigheter för utrikesrepresentation.

Nybyggandet föregås i dessa sammanhang genomgående av arkitektävlingar. En stor satsning gjordes 1996-99 när en ny gemensam ambassadanläggning uppfördes i Berlin tillsammans med de andra nordiska länderna. Samtidigt företogs en genomgripande ombyggnad av Sveriges residens i samma stad. Ett aktuellt exempel är den nya chefsbostaden i Pretoria, som har invigts under våren 2003. I början av 2003 avslutades en arkitektävling för ett nytt ambassadkansli i Washington. Den nya ambassaden beräknas vara inflyttningsklar sommaren 2006. En tävling som ännu pågår är den om ett nytt residens i Santiago de Chile.

Fortifikationsverket

Fortifikationsverkets förvaltningsuppdrag omfattar fastigheter, mark- och övningsområden avsedda för försvarsändamål. Fortifikationsverket skall förvalta fastigheterna på ett sätt som innebär god hushållning och hög ekonomisk effektivitet, att ändamålsenliga mark-, anläggnings- och lokalresurser tillhandahålls på konkurrenskraftiga villkor samt långsiktigt tar till vara ändamålsfastigheternas värden. Fortifikationsverket skall på uppdrag av regeringen genomföra byggnadsföretag för statens räkning.

Målet med det kvalitetsprogram som Fortifikationsverket upprättade 1998 är att förbättra den arkitektoniska kvaliteten hos verkets fastigheter. För att uppnå detta genomförs en dialog mellan verkets personal, hyresgäster samt anlitate konsulter och entreprenörer. I kvalitetsprogrammet ingår även verkets arkitekturpolicy, där inriktning ges för verkets fastighetsförvaltning i fyra huvudområden:

- Ta till vara platsens karaktär.
- Låt gestaltningen spegla verksamheten.
- Väl beprövad teknik och material.
- Utveckla miljöhänsyn och kretsloppsanpassning.

För att uppnå målen i kvalitetsprogrammet genomförs ett antal aktiviteter som bl.a. att utveckla planeringskoncept för översiktlig planering av fastighetsbeståndet, utveckla arbetsformer för programarbetet i tidiga skeden, ett arkitektoniskt gestaltungsprogram för garnisonsområden tas fram och en förbättrad samverkan eftersträvas med Statens konstråd kring konsten. Information och kunskapsspridning samt branschsamverkan ingår också. En annan aktivitet är att starta så kallade Arkitekturrådslag. Det riktar sig till chefer, projektledare och konsulter på regional nivå och dess uppgift är att vara ett forum för att diskutera arkitekturfrågor, främst vad gäller aktuella investeringsobjekt. Vidare har en tjänst som chefsarkitekt inrättats under 2002.

För att bidra till utvecklingen av god arkitektur har Fortifikationsverket inrättat ett arkitekturpris som har delats ut två gånger sedan det instiftades 1998.

Banverkets förvaltningsuppdrag omfattar fastigheter för spåranläggningar och depåer, kontors-, verkstads-, stations- och industrifastigheter för den egna verksamhetens behov samt fastigheter i övrigt som är nödvändiga för den verksamhet Banverket bedriver enligt sin instruktion.

Transportpolitikens inriktning under de senaste ca 15 åren har inneburit en markant ökning av järnvägsbyggandet. Nya förutsättningar har krävt ny teknik som i sin tur lett till nya erfarenheter. I Banverkets kvalitetsprogram konstateras bl.a. att de ökade kraven på järnvägens standard har minskat möjligheterna till en god inpassning i landskapet. Följden har blivit större skärningar och bankar, fler tunnlar och broar, ökad barriäreffekt osv. Frågor om gestaltning, utformning och estetik finns nu med i Banverkets samtliga handboksdocument för förstudie, järnvägsutredning, järnvägsplan och miljökonsekvensbeskrivning, liksom i Banverkets förfrågningsunderlag i projekt. En arkitekturpolicy har formulerats och gestaltningsprogram skall nu införas i nyanläggnings- och ombyggnadsprojekt och gestaltningsansvariga skall finnas med i projekten, från idé och projektering till byggande och uppföljning. Banverket har tagit fram handböcker för planeringsprocessens olika skeden och i dessa behandlas bl.a. frågor om gestaltning och estetik. Banverket arbetar också bl.a. med miljöförbättrande åtgärder för att komma till rätta med slitna och gamla system, men också för att höja den arkitektoniska och gestaltningsmässiga kvaliteten i det statliga järnvägsnätet. Under 2003 skall Banverket ta fram ett övergripande gestaltningsprogram.

Luftfartsverket

Luftfartsverkets förvaltningsuppdrag omfattar fastigheter för flygplatser och andra markanläggningar för luftfartsändamål. Verket driver 19 flygplatser och svarar för flygledningen i Sverige. I sitt kvalitetsprogram konstaterar verket att god arkitektur är viktig för verkets image hos kunderna. På flygplatserna är det oftast en huvudbyggnad som är ambitiöst arkitektoniskt utformad medan flertalet andra byggnader såsom driftsbyggnader, hangarer och kraftförsörjningsstationer utformats med en mer ensidig betoning på funktion. Programmet syftar bl.a. till att all personal, från koncernledning till dem som ansvarar för bygg- och anläggningsprojekt och förvaltning, skall engageras i kvalitetsarbetet. Ett viktigt medel i programmet är ett Råd för Arkitektur & Form, som från 1999 varit engagerat i verkets nybyggnader och fastighetsförvaltning. Ett flertal av de nya byggnader som uppförts har väckt uppmärksamhet för sin arkitektur och tilldelats priser.

Sjöfartsverket

Sjöfartsverkets förvaltningsuppdrag omfattar fastigheter för lotsnings- och farledsverksamhet, fyrar och andra navigeringshjälpmedel, kanaler samt verkstads- och kontorsfastigheter för den egna verksamhetens behov. Drygt 30 fyrar är statliga byggnadsminnen. Verket förvaltar således ett rikt kulturhistoriskt arv, men nybyggnadsverksamheten är mycket begränsad. I Sjöfartsverkets kvalitetsprogram har en policy

formulerats: ”God kvalitet i arkitektur och formgivning innebär att funktion och nytta, hushållning med naturresurser, estetiska och kulturella värden, teknik och ekonomi medvetet formas till en tilltalande helhet.” Mål har satts upp om utbildning av berörd personal, organisationsutveckling och komplettering av olika dokument med estetiska aspekter samt en ökad långsiktighet inom samtliga områden. Sjöfartsverket har tillsammans med Riksantikvarieämbetet tagit fram en bebyggelsehistorisk dokumentation av f.d. bemannade fyrplatser anlagda under Lotsverkets tid. Sjöfartsverket stödjer också ett liknande projekt för inventering av kummel och båkar. Detta arbete beräknas vara färdigt under sommaren 2004.

Vägverket

Vägverkets förvaltningsuppdrag omfattar vägfastigheter och andra fastigheter för sådana ändamål, totalförsvarsfastigheter för vägändamål, industri- och kontorsfastigheter för den egna verksamhetens behov, fastigheter för grus- och bergtäktsändamål samt färjelägen och färjevaktarbostäder. Omfattningen på bygg- och anläggningsverksamheten har varit kontinuerligt hög under många år.

Vägverket hade arbetat med arkitektur- och gestaltungsfrågor långt innan uppdraget om kvalitetsprogram kom. Arbetet har utgått från insikten om vägnas stora betydelse för stads- och landskapsbilden, liksom att en noga vald lokalisering och väl genomförd gestaltning kan vara avgörande för hur en ny väg accepteras av allmänheten. Det nationella rådet för kultur och skönhet i Vägverket inrättades 1989. I dag finns råd för skönhet och miljö i de sju regionala myndigheterna. Sedan 1990 har Vägverket delat ut Vackra vägars pris. Kvalitetsprogrammet blev därmed en del i en redan pågående process. Programmet syftar till att stärka arkitekturens ställning i samspel med kulturmiljön och betona vikten av god utformning, lyhördhet gentemot omgivningen samt helhetssyn i olika processer inom Vägverket. I kvalitetsprogrammet betonas vikten av hänsynen till kulturmiljön samt drifts- och underhållsfrågorna starkare. Det innehåller också en handlingsplan med åtgärder som skall genomföras inom fem år. Handböcker har tagits fram för planeringsprocessens olika skeden och ett omfattande utbildningsprogram för projektledare har startats. Numera tar Vägverket fram gestaltungsprogram för alla större vägprojekt och målet är att även mindre projekt skall bli föremål för gestaltungsprogram. Även Vägverket har tilldelats priser för sina anläggningar.

Vägverket har ett 30-tal arkitekter och landskapsarkitekter anställda. Verket har nyligen rekryterat en chefsarkitekt. Under 2003 kommer Vägverket att presentera ett nytt kvalitetsprogram.

Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare

I enlighet med regeringens uppdrag bildades i maj 2001 ett Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare. Samverkansforums uppgift är enligt uppdraget att statliga byggherrar, beställare och förvaltare skall samverka för att utveckla sin kompetens och därigenom bättre möta

samhällets krav på byggnadsverk, minska kvalitetsfelen och kostnaderna, få färre byggsador och uppnå bättre inomhusmiljö. Detta medför i sin tur bl.a. att arkitektur och kulturmiljö främjas. I Samverkansforum ingår Banverket, Fortifikationsverket, Jernhusen AB, Luftfartsverket, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Specialfastigheter Sverige AB, Statens fastighetsverk, Svenska kraftnät, Sveriges riksdag, Vasallen AB och Vägverket. Arbetet sker i fyra nätverksgrupper kopplade till ett eller flera prioriterade verksamhetsområden: hållbar utveckling, kvalitetskedjan, regler och avtal samt arkitektur och kulturmiljö. I nätverket för arkitektur och kulturmiljö utbyter organisationerna erfarenheter utifrån följande ämnesområden:

- Policies, rutiner och metoder för att säkerställa och utveckla arkitektur.
- Organisation och upphandling av bygg- och anläggningsprojekt.
- Definition av byggherrerollen. Hur fattas avgörande beslut, finns arkitekturråd?
- Upphandling av arkitekter och tekniska konsulter.
- Olika former för arkitektävlingar.

2.1.2 Form och design i Regeringskansliet

Regeringskansliets miljöer skall ha en medveten gestaltning, som är både representativ och förebildlig vad gäller arkitektur, form och design. Regeringskansliets besökare bör kunna förvänta sig att regeringens mål förverkligas i dess egna miljöer. Samtidigt är det en arbetsplats med många anställda, där det ställs stora krav på generalitet och flexibilitet vid rumsanvändningen på grund av ständiga förändringar, vilket kan innebära stora påfrestningar på den inre miljön.

En policy för inredning av Regeringskansliets offentliga rum klargörs i skriften Information för politiker i Regeringskansliet, utgiven i oktober 2002. Ett mål vid utformningen av statsrådets och chefstjänstemännens arbetsplatser, liksom rum där gäster och besökande tas emot, är att eftersträva en hållbar estetik, dvs. att de utformas professionellt och med ett långsiktigt och kostnadsmedvetet perspektiv. Denna ambition bör ligga till grund för varje inredningsprojekt som genomförs inom Regeringskansliet, i syfte att åstadkomma goda exempel. Individuella uppfattningar, beroende på vem som för tillfället disponerar rummen läggs därför inte till grund för utformningen.

Profilprogram för design för utrikesrepresentationen

Ända sedan 1960-talet har det funnits en ambition att inredningar i Sveriges residens och kanslier utomlands skall vara goda exponenter för svensk form och design. I det statliga byggandet för svenska utlandsmyndigheter samverkar Statens fastighetsverk i dag med Utrikesdepartementet efter de mål som anges i handlingsprogrammet för arkitektur, formgivning och design.

Med utgångspunkt i ett särskilt kvalitetsprogram samt en arkitektur- och förändringspolicy för utlandsmyndigheternas kansli- och representationslokaler bedriver Utrikesdepartementet ett omfattande arbete för att

utlandsmyndigheternas lokaler skall vara ett föredöme för svensk arkitektur, formgivning och design. Därutöver har regeringen beslutat att utveckla ett förslag till profilprogram för design för utrikesrepresentationen som skall presenteras under 2003. Programmet skall innehålla förslag till övergripande, långsiktigt mål för ett ökat designtänkande inom utrikesrepresentationen samt konkreta förslag på åtgärder på kort och lång sikt inom ramen för befintliga resurser. Ett syfte är att med genomtänkta designlösningar stärka Sverigebilden i utlandet och därmed främja svenska exportmöjligheter.

2.1.3 Insatser för tillgänglighet och Design för Alla

En prioriterad uppgift för staten och en viktig förutsättning för ökad tillgänglighet är att få handikapperspektivet att genomsyra alla samhällssektorer. Det är också viktigt att skapa förståelse för och öka kunskapen om varför samhället skall genomsyras av handikapperspektivet och varför samhället skall vara tillgängligt. Regeringen föreslår i propositionen Från patient till medborgare – en nationell handlingsplan för handikappolitiken (prop. 1999/2000:79, bet. 1999/2000:SoU 14, rskr. 1999/2000:240) att inriktningen på det handikappolitiska arbetet bl.a. skall vara att identifiera och undanröja hinder för funktionshindrade medborgares möjligheter till full delaktighet i samhället. En rad åtgärder skall tydliggöra alla myndigheters ansvar för att beakta handikappaspekterna i sin verksamhet och göra den tillgänglig för personer med funktionshinder.

Regeringen gör i propositionen bedömningen att statens engagemang i arkitektur, formgivning och design skall förtydligas när det gäller frågor om tillgänglighet. Konceptet Design för Alla (se nedan) bör genomsyra statens arbete inom arkitektur, formgivning och design. Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur, formgivning och design har särskilt bevakat detta område.

Varje statlig myndighet under regeringen har ett grundläggande ansvar för att inom sitt område leva upp till de nationella målen för handikappolitiken (prop. 1999/2000:79) och FN:s standardregler¹. Detta har under 2001 förtydligats i förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken.

Statliga myndigheter upprättar nu handlingsplaner för att deras lokaler liksom deras verksamhet och information skall bli tillgänglig. Regeringen har också givit vissa myndigheter på central nivå, som har ansvar för en samhällssektor, ett särskilt ansvar för att de handikappolitiska målen skall uppnås. Bland dessa s.k. sektorsmyndigheter finns t.ex. Banverket, Boverket, Luftfartsverket, Post- och telestyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Sjöfartsverket, Statens kulturråd och Vägverket. Sektorsmyndigheterna har i samråd med Handikappombudsmannen (HO) definierat sin roll och regeringen beslutar successivt i myndigheternas regleringsbrev om etappmål som skall vara uppfyllda till 2010. Statens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus) har regeringens

¹ Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet (1993)

uppdrag att verka för ökad kompetens om bemötande av personer med funktionshinder.

I arbetet med att utveckla tillgängligheten behöver bl.a. de statliga myndigheterna råd och stöd för att kunna leva upp till sitt ansvar. Ett nationellt center för tillgänglighet skapades därför hos HO den 1 januari 2001. Centret skall vara ett nationellt rådgivande organ i frågor om tillgänglighet. Arbetet med att driva på utvecklingen att göra samhället tillgängligt koncentreras till kunskapsuppbyggnad, rådgivning, utveckling och samverkan. HO har fått i uppdrag att precisera vad som är tillgänglighet och att utveckla metoder för att följa myndigheternas tillgänglighetsarbete. HO presenterade våren 2003 Riktlinjer för en tillgänglig statsförvaltning. I anslutning till förordningen om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikappolitiken, ger riktlinjerna rekommendationer om vad som krävs för att myndigheternas lokaler, verksamhet och information skall vara tillgängliga för personer med funktionshinder.

Det finns ett starkt samband mellan hjälpmedel och tillgänglighet. Detta är bl.a. skälet till att det inom Hjälpmedelsinstitutet (HI) under många år har byggts upp en stor erfarenhet och kompetens när det gäller tillgänglighet till fysisk miljö, produkter och tjänster, inklusive IT-området. HI utarbetar faktamaterial och riktlinjer, deltar i standardiseringsarbete, informerar samt ger råd och stöd. För närvarande arbetar HI med att ta fram ett läromedel för tillgänglig webbproduktion. Läromedlet avses kunna användas på olika nivåer inom utbildningsväsendet samt för fortbildning av personer som redan befinner sig på arbetsmarknaden och är involverade i webbproduktion eller liknande arbetsuppgifter.

Internationella fördrag och resolutioner

En viktig markering gjordes 1997 då artikel 13 fördes in i EG-fördraget. Med stöd av artikeln kan rådet vidta lämpliga åtgärder för att bekämpa diskriminering på grund av bl.a. funktionshinder. EU:s ministerråd har antagit ett direktiv i november 2000 (2000/78/EG) om likabehandling i arbetslivet för en rad diskrimineringsgrunder däribland funktionshinder. Diskrimineringsförbuden i arbetslivet när det gäller funktionshinder omfattar även stöd- och anpassningsåtgärder.

Europarådet har under 2001 antagit en resolution som innehåller rekommendationer för utbildning inom en rad områden för att göra samhället och den byggda miljön tillgänglig (Resolution resAP (2002:1) on the introduction of the principles of universal design into the curricula of all occupations working on the built environment). Rekommendationen vänder sig direkt till regeringar och indirekt till universitet och högskolor eftersom lärosätenas oberoende måste respekteras.

Design för Alla

Utformningen av landskap, trädgårdar, stadsplaner, kollektivtrafik, offentlig miljö, byggnader och rum samt formgivning av produkter och redskap, verktyg, möbler och inredning är av avgörande betydelse för personer med funktionshinder. Neurologiskt Handikappades Riksförbund

(NHR) genomför tillsammans med European Institute for Design and Disability (EIDD) Sverige ett 3-årigt utbildningsprojekt Universal Design i Sverige med medel från Allmänna arvsfonden. Utgångspunkten för konceptet Design för Alla är att miljöer och produkter skall utformas så att de fungerar för alla människor utan att speciell anpassning behövs. Design för Alla utgår från tanken att människor med funktionshinder har samma rättigheter och skall ha lika goda möjligheter som andra medborgare. För att detta skall bli verklighet krävs medvetenhet och fördjupad kunskap hos dem som utformar miljöer och produkter.

Under 2001–2002 genomfördes en nordisk designtävling, Den moderna resan, på initiativ av de nordiska transportministerierna. Tävligen syftade till att stimulera studerande och etablerade designers att bidra med förslag på hur främst kollektivtrafiken kan utvecklas utifrån perspektivet Design för Alla. Tävligen avslutades i Helsingfors i april 2001.

Sedan den 1 juli 2002 finns det ett europeiskt nätverk kallat EDeAN, European Design for All e-Accessibility Network, som bildats på initiativ av EU-kommissionen. HI är koordinator för den svenska delen, benämnd Design för Alla i Sverige. Förutom HI ingår HO, CID – Centrum för IT-orienterad användardesign vid Kungl. Tekniska högskolan i Stockholm samt EIDD Sverige. Nätverket har växt fram som en följd av EU:s handlingsprogram eEurope 2002, där det ingick som en av punkterna att bilda ett europeiskt nätverk. En uppgift som nätverket för närvarande arbetar med är framtagandet av en rekommendation för ett Curriculum för designers och ingenjörer.

2.2 Det offentliga rummet

2.2.1 Lokala handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design

I propositionen Framtidsformer underströk regeringen att det är kommunerna som har en nyckelroll när det gäller att verka för en god byggnadskultur och en god byggnadsmiljö. Tanken fördes samtidigt fram att kommunerna för egen del borde arbeta fram lokala handlingsprogram. Våren 2000 genomförde Svenska kommunförbundet en enkätundersökning som visade att 42 procent av de kommuner som svarade på frågan hade ett kulturmiljöprogram och att arbete med att ta fram ett sådant pågick i ytterligare 13 procent av kommunerna. Samma undersökning visade att endast tio kommuner, eller 4,5 procent av dem som svarade på frågan, hade ett arkitekturprogram, men att arbete med att ta fram ett sådant pågick i ytterligare 16 kommuner. Den enkät som genomfördes av Arkitekturmuseet två år senare bekräftade denna bild.

Å andra sidan visar Boverkets bostadsmarknadsenkät 2002, som besvarats av 286 kommuner, att drygt var tredje kommun (36 procent) just nu arbetar aktivt med arkitektoniska kvaliteter i den byggda miljön. Av de svarande kommunerna anger 47 procent att de har särskilda program eller strategier för tillvaratagande och utveckling av kulturhistoriska och estetiska värden. Vidare säger 67 procent av de svarande

kommunerna att de har inarbetat sådana strategier för tillvaratagande och utveckling av kulturhistoriska och estetiska värden i översiktsplanen.

Det finns i dag, menar Kommunförbundet, en ökad medvetenhet om och intresse för stadsmiljöns eller det offentliga rummets betydelse för att kunna ge kommuninvånarna en god livsmiljö. I många kommuner arbetar man aktivt med dessa frågor. Svenska kommunförbundet har under två år arbetat med projektet God bebyggd miljö – en del av välfärden, som syftar till att lyfta fram och öka intresset för god bebyggd miljö som politikområde och att hitta och sprida bra metoder för ett sektorsövergripande arbetssätt. I maj 2003 uttalade Svenska kommunförbundets kongress att Kommunförbundet skall verka för att utveckla samhällsbyggandet som en del av välfärden där olika sektorer samverkar för att uppnå goda livsmiljöer och en hållbar utveckling.

2.2.2 Statens konstråd

I kulturpropositionen (prop. 1996/97:3) föreslog regeringen att Statens konstråd skulle ges ett vidgat uppdrag att verka för att konsten skulle bli ett naturligt och framträdande inslag i hela den gemensamma miljön, inte bara i den statliga, som tidigare utgjort Konstrådets arbetsområde. Som skäl för detta angav regeringen bl.a. det kraftigt minskade byggandet som inneburit att satsningarna på konsten i den offentliga miljön minskat dramatiskt. Framför allt hade omfattande bolagiseringar av offentligt fastighetsägande aktualiserat att den tidigare fokuseringen på ägandeförhållanden i samband med de statliga konst-satsningarna borde ersättas med ett vidare synsätt som betonade bruket av miljön. Insatserna kunde då riktas mot bostadsföretag, kommuner, landsting och fastighetsföretag vars byggnader är en del av det offentliga rummet. Regeringen gjorde samtidigt en koppling till det arkitekturpolitiska program som då förbereddes, i vilket samhällets ansvar för att den offentliga miljön gestaltas utifrån en estetisk helhetssyn betonades.

Genom sitt vidgade uppdrag har Konstrådet genomfört ett stort antal projekt i samverkan med framför allt kommuner, i syfte att stärka de konstnärliga resultaten. Det har kunnat gälla gestaltningen av skolgårdar, torg, parker och bostadsområden. Flera projekt har inneburit långtgående integrering av konstnärliga och arkitektoniska insatser, möjliggjort genom att det konstnärliga projektet introduceras tidigt i byggprocessen. Ett exempel är den nyligen invigda gestaltningen av Stortorget i Kalmar. I Konstrådets samlade projektverksamhet pågår kontinuerligt ett konstnärligt utvecklingsarbete i olika former med kopplingar till arkitektur, form och design.

Statens konstråd har i sitt regleringsbrev i uppdrag att verka för estetiska förbättringar i den offentliga miljön, bl.a. genom att varje år presentera ett aktuellt och angeläget tema och ge spridning åt frågeställningar och resultat kopplade till detta tema. Temat var 1999 *Byggkeramik* med målsättningen att inspirera till utvecklingsarbete i gränslandet mellan massproduktion och hantverk, mellan keramiker, arkitekter och byggnadsindustri. Temat för 2000 hade rubriken *Den stora skalan*, och berörde med utställningar och en bok konstnärers medverkan i stora byggnadsprojekt och komplexa urbana sammanhang. År 2001 var temat

Glas och Ljus, där glasets estetiska och arkitektoniska egenskaper med inriktning på planglas och gjutglas behandlades i konstnärlig produktutveckling. Detta arbete resulterade i prototyper och materialexperiment vilka sammanställdes i den turnerande utställningen *Det transparenta huset*. Under 2002 har Konstrådet fokuserat arkitekturens och konstens betydelse i permanenta och temporära rum för ritualer, samling och eftertanke, under det övergripande temat *Det andra rummet*. Regeringen har tidigare aviserat att en översyn av Konstrådets verksamhet kommer att påbörjas under 2003 (prop. 2002/03:1, utg.omr. 17).

2.2.3 Stadsmiljörådet

Stadsmiljörådet är ett forum för debatt om staden som är tillsatt av regeringen och som administrativt lyder under Boverket. Stadsmiljörådet skall verka för en god stadsmiljö bl.a. genom att årligen dela ut utmärkelsen Skönhet och omtanke för välförtjänta insatser särskilt när det gäller den offentliga miljön. Stadsmiljörådet anordnar vidare konferenser och ger ut böcker om stadsutveckling, det offentliga rummet och vardagslivet i staden. Några teman har varit Stadsarkitektur – form kultur liv, Barn i stan, Stadsdelens vardagsrum – ytterstadens offentliga platser och liv, Industrilandskapet – kulturmiljö och resurs för stadens framtid. År 1998 anordnade Stadsmiljörådet den internationella konferensen City and Culture som tog upp det ömsesidiga förhållandet mellan kultur och stadens hållbarhet. Stadsmiljörådet ger ut nyhetsbladet ”urban” som sprids till bl.a. byggnadsnämnder, stadsarkitekter, högskolor och arkitektkontor. Sedan ett antal år har Stadsmiljörådet i samarbete med Stadsarkitektföreningen anordnat Stadens Dag som går ut på att bland allmänheten väcka intresse för staden och diskutera dess framtid. Under Arkitekturåret 2001 (se avsnitt 2.4.2) tog Stadsmiljörådet initiativ till den landsomfattande tävlingen tyckomhus.nu, som genomfördes tillsammans med Riksställningar, Länsarkitektföreningen och Stadsarkitektföreningen. Tävlingsresultaten finns presenterade i boken tycktomhus, som är en bred beskrivning av de mest omtyckta byggnaderna i landet.

2.2.4 Stadens arkitektur och kulturmiljö, Storstadspolitiken

Habitatagendan (se avsnitt 1.1.6) sätter upp två globala mål: *En rimlig bostad åt alla* och *En hållbar utveckling av städer och boplatser*. Stadsutveckling handlar om både ekologiska, sociala, kulturella och ekonomiska aspekter. För att uppnå visionen om den hållbara staden krävs nya förhållningssätt och en annorlunda planering än tidigare, grunden är samverkan och delaktighet. Rika och levande stadsmiljöer är viktiga både för staden och för omgivande mindre samhällen och landsbygden. Inför bl.a. Arkitekturåret 2001 (se avsnitt 2.4.2) genomförde Boverket en nationell konferensserie kallad *En stad är mer än sina hus*. Syftet var att lyfta fram erfarenheter och kunskap om vad som gör städer och samhällen långsiktigt hållbara, trygga och hälsosamma att bo i, vackra och trivsamma att leva i. Kampanjen finns redovisad i boken *En stad är mer än sina hus*.

Andra exempel på insatser som Boverket har genomfört för en hållbar utveckling av städer och samhällen är metodutveckling och kunskaps-spridning om bl.a. samverkan i den fysiska samhällsplaneringen, utveckling av helhetssyn i planeringssystemet, stadsbyggande, arkitektur och gestaltning samt bevarande och utveckling av den byggda miljön.

Storstadspolitiken

En tredjedel av Sveriges befolkning bor i dag i storstäderna. Inte minst många barn och unga har sin hembygd i miljonprogrammets bostadsområden, stadsdelar som sällan kopplas till kulturhistoriska och arkitektoniska värden. Storstadspolitiken har medverkat till att storstadsområdenas kulturmiljövärden uppmärksammas.

Regeringens proposition Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet (prop. 1997/98:165) är inledningen till en utvecklingsprocess där staten och sju storstadskommuner samarbetar för att öka tillväxten och motverka segregationen i storstädernas socialt och ekonomiskt mest utsatta bostadsområden. I propositionen lyfte regeringen särskilt fram storstadens arkitektur och kulturmiljö och dess betydelse för att göra storstädernas alla stadsdelar attraktiva. Under åren 1999–2001 tillfördes Riksantikvarieämbetet särskilda medel om totalt 24 miljoner kronor för att tillsammans med länsstyrelserna i storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö genomföra projektet Storstadens arkitektur och kulturmiljö. Arbetet har därefter integrerats i Riksantikvarieämbetets ordinarie verksamhet (se avsnitt 3.3.1). Syftet är att öka kunskapen om efterkrigstidens bebyggelse, vidareutveckla metoder och kunskaper för varsam förbättring av bebyggelsemiljöer och kulturvärden samt hitta nya former för samverkan med medborgarna. Inom storstadspolitiken lokala utvecklingsavtal har flera insatser gjorts för att öka intresset för närmiljön. Som exempel kan nämnas att boende i Jordbro, Haninge kommun, har fotografiskt dokumenterat sitt bostadsområde. På initiativ av de boende i Jordbro är ett lägenhetsmuseum under uppbyggnad som skall spegla livet i stadsdelen när miljonprogrammet startade. Vidare har en kulturstig med konstverk och musikaliska installationer i naturen tagits fram på initiativ av konstnärer i Haninge, där man också systematiskt arbetar med en tidig förankring av konstnärliga satsningar i projekten.

Kunskapsuppbyggnad kring efterkrigstidens bebyggelse har skett bl.a. genom en omfattande bebyggelseinventering som omfattar Göteborg, Malmö och Stockholms kommuner. Inventeringen har fokuserat på stora bostadsområden i städernas ytterkanter. Därutöver har en översiktlig kartläggning av några av Stockholms och Göteborgs kranskommuner gjorts. Materialet återfinns på Riksantikvarieämbetets webbplats (www.raa.se).

Riksantikvarieämbetet och Integrationsverket har i rapporten *Miljonprogram och media – föreställningar om människor och förorter* särskilt uppmärksammat mediabilden av förorten och dess invånare. Den negativa bild som många gånger förmedlas av miljonprogramsområdena anses försvåra arbetet med att bryta segregation. Särskilda studier av mediabildens betydelse för ett område har även gjorts av Mångkulturellt centrum i Botkyrka. Resultatet finns beskrivet bl.a. i rapporten *Fittja*,

världen och vardagen (Mångkulturellt centrum 2002:1). Under Arkitekturåret 2001 (se avsnitt 2.4.2) gjordes flera insatser för att skapa en positiv uppmärksamhet kring förorterna och miljonprogrammets bostadsområden. De moderna miljöernas arkitektur- och kulturmiljövärden manifesterades.

För att öka medvetenheten om närområdet har olika modeller för kulturmiljöarbete prövats i skolarbetet. Genom att ge barn kunskap om och förståelse för sin närmiljö skapas en förankring i såväl nutid som dåtid. Läsåret 2000–2001 genomförde Göteborgs Stadsmuseum ett samarbete med skolor i framför allt Bergsjön och Biskopsgården i Göteborg. Till exempel genomfördes ett temaarbete som bestod av bl.a. betongspaning och betongslöjd där syftet var att börja forska i den egna stadsdelens historia och de ideal som format den genom att utgå från betong som ett konkret ämne. Eleverna fick även vara med vid utsmyckning av stadsdelen t.ex. utformningen av spårvagnshållplatser. På Bergsjöskolan har eleverna analyserat och lärt känna den egna stadsdelen genom stadsvandringar i den lokala miljön kombinerat med barnens egna berättelser om hus, områden och människor. Jämförande stadsvandringar i andra stadsdelar från andra epoker har gjorts för att se den egna miljöns särskilda egenskaper. Vårskolans elever i Biskopsgården fick själva önska, planera och göra om sin skolgård som en del av ett skolarbete och i samarbete med bostadsföretaget. Skolbarn i Rinkeby tränar sig i att se och beskriva miljöer i Rinkeby och Gamla Stan i Stockholm genom arbete med språk och bild.

2.3 Kunskap och kompetens

2.3.1 Högre utbildning

Staten avsätter medel för utbildning av arkitekter, landskapsarkitekter, formgivare, designers och konsthantverkare inom ramen för de olika anslagen till universitet och högskolor.

Grundutbildning för arkitekter finns vid Lunds universitet, Kungl. Tekniska högskolan och Chalmers tekniska högskola AB. Vid Kungl. Konsthögskolan finns en påbyggnadsutbildning inom arkitektur och konst för yrkesverksamma inom olika områden. Inom det tekniska området och ingenjörsområdet finns ett antal utbildningar med inriktning mot byggande och planering. Blekinge tekniska högskola ger t.ex. ett program i fysisk planering. Landskapsarkitekter utbildas vid Sveriges lantbruksuniversitet i Uppsala (Ultuna) och i Alnarp. Antalet nybörjarplatser i arkitekt- respektive landskapsarkitektutbildningen har ökat mellan 1997 och 2002 från ca 240 till 290 respektive från ca 70 till 90.

Vid bl.a. Lunds universitet, Göteborgs universitet, Umeå universitet, Linköpings universitet, Luleå tekniska universitet, Växjö universitet, Mitthögskolan, Malmö högskola, Högskolan i Kalmar, Mälardalens högskola, Högskolan i Borås, Högskolan i Gävle, Högskolan i Skövde, Konstfack, Södertörns högskola och Beckmans skola AB ges utbildning i formgivning, design, konsthantverk, inredningsarkitektur och olika kombinationsutbildningar med inslag av design.

Det ökade intresset för att använda formgivning som ett sätt att höja produktkvaliteten, och därigenom stärka svenska produkters internationella konkurrenskraft, har bidragit till en ökad efterfrågan på kompetens inom designområdet. För att möta denna efterfrågan utvecklar allt fler lärosäten utbildningar inom design och formgivning, för in olika sådana inslag i befintliga utbildningar eller utvecklar kombinationsutbildningar där design och formgivning ingår som en del. Sedan 1995 har antalet utbildningsplatser i högskolan inom designområdet ökat kraftigt och många nya utbildningsanordnare har tillkommit, vilket har inneburit en utveckling av ett stort antal olika utbildningsinriktningar.

I budgetpropositionen för 2001 (prop. 2000/01:1, utg.omr. 16) gjorde regeringen mot bakgrund av designområdets starka utveckling bedömningen att det fanns behov av ny utbildning på området och en utökning av antalet platser. För att öka möjligheterna för de lärosäten som har designutbildning, kombinationsutbildningar med design som en del eller olika utbildningar inom andra utbildningsområden med inslag av design att möta den efterfrågan som finns från studerande och näringsliv, föreslog regeringen en kraftig ökning av möjligheterna för dessa lärosäten att tillämpa ersättningsbeloppet för utbildningsområdet design. Dessa möjligheter har utökats ytterligare de efterföljande budgetåren.

Samarbetsprojekt mellan de konstnärliga och de tekniska utbildningarna och näringslivet

Regeringen fördelade under åren 1997–1999 totalt 4 miljoner kronor årligen för samarbetsprojekt mellan de konstnärliga och de tekniska utbildningarna och näringslivet till Göteborgs universitet, Umeå universitet och Konstfack. En förutsättning var att projekten skulle genomföras så att erfarenheterna långsiktigt kan tas tillvara i högskolans verksamhet. Projekten har inspirerat till att utveckla samarbete med andra högskolor och utbildningsområden.

2.3.2 Högskoleverkets uppdrag rörande design- och arkitektutbildningar inom högskolan m.m.

År 1997 lämnade regeringen ett uppdrag till Högskoleverket att se över arkitektutbildningen m.m. Syftet var att ge en grund för förbättring av grundutbildning, forskarutbildning och forskning inom arkitekturens och samhällsplaneringens område. Uppdraget kom senare att utökas till att även omfatta designutbildningar. Högskoleverkets rapport Arkitektutbildningen – Högskoleverkets utredning och utvärdering (1999:8R) lämnades i april 1999. Rapporten Designutbildningar i Sverige – en utredning och utvärdering (2000:11R) lämnades i april 2000. Högskoleverket genomförde uppdragen inom ramen för verkets program för nationella utvärderingar. Detta innebär att bedömargrupper har tillkallats, vilkas utvärderingsrapporter sedan till stor del har legat till grund för de överväganden och förslag som verket redovisat.

Arkitektutbildningen

Högskoleverket såg över och utvärderade den svenska arkitektutbildningen vid Lunds universitet, Kungl. Tekniska högskolan och Chalmers tekniska högskola AB. Bedömargruppens rapport innehåller en ingående genomlysning av den svenska arkitektutbildningen. Ett viktigt syfte med den gjorda utvärderingen är att lämna ett konstruktivt bidrag till det fortlöpande interna kvalitetsarbetet vid de berörda högskolorna. Bland annat konstaterar bedömargruppen när det gäller arkitekternas arbetsmarknad att roller som är knutna till teknisk kontroll, ekonomisk kontroll, byggkontroll, programmeringsansvar och ansvar som byggherreombud har gått förlorade för arkitekter och i stället tagits över av ingenjörer. För att återta förlorade positioner krävs enligt gruppen ökade kunskaper i byggadministration och byggekonomi.

Högskoleverket gjorde i rapporten bedömningen att läget på arbetsmarknaden för arkitekter inte gav skäl för en minskning av dimensioneringen av utbildningen. Arkitekternas arbetsmarknad utvecklas gynnsamt och studenternas efterfrågan på arkitektutbildningen är konstant hög. Dessutom är den tid som förflyter mellan dimensioneringsbeslut och deras genomslag i antalet utexaminerade lång. Därför gör verket bedömningen att det är tveksamt att lägga kortsiktiga arbetsmarknadsbedömningar till grund för beslut om utbildningskapaciteten. Högskoleverket påpekar att en ökad specialisering och profilering kan vara av värde. Att åstadkomma en sådan är en uppgift för de tre berörda högskolorna i samverkan.

Högskoleverket konstaterar också att det finns ett stort behov av vidareutbildning för arkitekter. Verket förordar därför att de resurser som kan frigöras för nya utbildningar i första hand bör reserveras för efterutbildning av yrkesverksamma. Samtidigt konstaterar verket att intresset för att utveckla nya utbildningar, främst olika slag av vidareutbildningar, är stort vid de berörda högskolorna. Med den befogenhetsfördelning som gäller i högskolan ligger ansvaret för att identifiera och möta nya behov av högskoleutbildning främst på de olika högskolorna. Särskilt när det gäller fortbildning och vidareutbildning av olika slag är det naturligt att de behov som uppstår tillgodoses genom insatser på lokal nivå.

I uppdraget ingick även att kartlägga innehåll och omfattning av konstnärligt utvecklingsarbete och forskning inom arkitektur-, formgivnings- och designområdet. I februari 1999 presenterade Riksbankens Jubileumsfond rapporten Arkitekturforskning med betydelse för konst och gestaltning – inventering och kommentarer. I rapporten konstateras att forskning vid arkitektursektionerna på de tekniska högskolorna är en förhållandevis ny företeelse. Att arkitekturforskningen kunnat utvecklas beror i stor utsträckning på de finansieringsmöjligheter som funnits, främst genom Byggeforskningsrådet.

Högskoleverkets bedömargrupp tar också upp forskningen i sin utvärderingsrapport, främst dess samspel med grundutbildningen. Bedömargruppen konstaterar att forskningen i anslutning till den svenska arkitektutbildningen har betydligt större omfattning än i övriga Norden eller övriga Europa. Sverige framstår här som en föregångare i utvecklingen av delar av arkitekturforskningen.

Enligt Högskoleverkets mening är det viktigt att arkitekturforskningen bedrivs i tillräcklig omfattning och av hög vetenskaplig kvalitet. Om en sådan skall kunna upprätthållas måste arbetsmarknaden för disputerade arkitekter vara vidare än att bara omfatta lärar- och forskartjänster vid arkitektuskolorna. Verket beklagar att forskarutbildning i arkitektur synes tillmätas lågt meritvärde i yrkeslivet. Att utveckla en mera positiv syn på arkitekturforskningen och dess betydelse bör enligt Högskoleverket vara en gemensam angelägenhet för högskolorna, yrkeslivet och arkitekternas organisationer.

I januari 2001 genomfördes en ändring i målbeskrivningen för arkitektexamen för att uppdatera denna i förhållande till aktuella krav på arkitekters kunskaper och färdigheter. Ändringen i målbeskrivningen innebär bl.a. att den ökade helhetssynen i byggprocessen, den ökade inriktningen på förvaltning och förnyelse av befintlig bebyggelse samt den ökade betoningen av det långsiktigt och ekologiskt hållbara och av kvalitet och skönhet framför kortsiktiga ekonomiska överväganden har förts in i målen.

Designutbildning

Högskoleverket utvärderade designutbildningar vid Lunds universitet, Göteborgs universitet, Umeå universitet, Högskolan i Borås och Konstfack. Högskoleverket har också kartlagt utbildningsutbudet och inventerat olika kombinationsutbildningar och konstaterar att under relativt kort tid har ett antal utbildningar med designinslag vuxit fram. Dessa utbildningar har en annan huvudinriktning – vanligen teknisk eller ekonomisk – men innehåller betydande inslag av design. I några fall har designmomenten tillförts redan befintliga utbildningar. I andra fall rör det sig om relativt nya utbildningar, där design redan från början ingått som en väsentlig del.

Högskoleverket konstaterar i sin rapport att det finns behov av ytterligare utbildningar inom designområdet. Intresset för att utveckla nya utbildningar är samtidigt stort vid universitet och högskolor. Med den befogenhetsfördelning som gäller i högskolan ligger dock ansvaret för att identifiera, möta och tillgodose nya behov av högskoleutbildning främst på de olika högskolorna. Särskilt när det gäller fortbildning och vidareutbildning av olika slag är det naturligt att de behov som uppstår tillgodoses genom insatser på lokal nivå.

Högskoleverket har fått en entydig bild av mycket omfattande kontakter mellan designutbildningarna och det näringsliv mot vilket utbildningen riktar sig. En mycket stor del av de lärare som är verksamma i designutbildningarna har samtidigt en egen verksamhet som designer vid sidan av arbetet vid högskolan. De ingår därmed i väl utvecklade nätverk. Företag och företagare visar även på andra sätt ett stort intresse för verksamheten vid högskolorna, vilket exempelvis kan ta sig uttryck i att företrädare för näringslivet engagerar sig i högskolornas beslutsorgan.

Omfattningen av forskning och utvecklingsarbete i anslutning till designutbildningarna är generellt sett låg. Större delen av denna verksamhet avsåg vid tiden för kartläggningen konstnärligt utvecklingsarbete. En stor del av den forskning som bedrivs i och om design sker inte i anslutning till designutbildningen utan vid tekniska högskolor och i

företagsekonomi. Detta innebär att den kunskap som utvecklas genom forskningen inte kommer designstudenterna till godo. Också forskarutbildningen är av mycket begränsad omfattning. Skr. 2002/03:129

Landskapsarkitektutbildningen

Vid Sveriges lantbruksuniversitet bedrivs utbildning för landskapsarkitekter såväl i Ultuna som i Alnarp. Landskapsarkitektutbildningen ingick inte i Högskoleverkets ovan nämnda utvärdering. Utbildningen kommer dock att utvärderas under 2003 inom ramen för det uppdrag Högskoleverket har att återkommande utvärdera samtliga ämnen och program vid universitet och högskolor.

Tillgänglighet och användbarhet för alla i design- och arkitektutbildningarna

Högskoleverket har haft regeringens uppdrag att kartlägga med vilket innehåll, i vilken omfattning och på vilket sätt kunskap om tillgänglighet, användbarhet och brukbarhet förmedlats i arkitektur- och designutbildningar i högskolan.

Uppdraget redovisades i juni 2000 och visar att det i samtliga berörda utbildningar finns inslag som belyser tillgänglighet, användbarhet och brukbarhet även om intrycket är att områdena är mer tillgodosedda i designutbildningar än i arkitektutbildningar.

2.3.3   Forskning och utvecklingsarbete

I propositionen Forskning och förnyelse (prop. 2000/01:3) angavs som en av prioriteringarna att den nyskapande och ämnesövergripande forskning som för närvarande växer fram inom det konstnärliga området fram till 2003 tillförs 35 miljoner kronor som fördelas av Vetenskapsrådet. Området Miljö och hållbar utveckling kom också att successivt tilldelas 20 miljoner kronor fram till 2003 via Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas). Rådet skulle enligt propositionen i detta sammanhang prioritera ämnesövergripande frågor inom sitt ansvarsområde. Som ett led i denna satsning finansierar Formas forskningsområdet Stadens offentliga rum. Formas finansierar inom ramen för årligt projektstöd ca 15 arkitekturdoktorander, verksamma vid de tekniska högskolorna. Vidare finansierar Formas forskning om varsamt omhändertagande av och utveckling av kulturarvsmiljön samt i ett särskilt insatsområde forskning till stöd för utvecklingen av byggherrollen. Ett stort antal informationsprojekt om arkitekturforskningens resultat ges också stöd. Under 2003–2004 planerar Formas därutöver att genomföra en brett upplagd utvärdering av svensk arkitekturforskning i ett internationell perspektiv.

2.3.4 Kvalificerad yrkesutbildning

Kvalificerad yrkesutbildning (KY) är en eftergymnasial utbildningsform med Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning som central förvaltningsmyndighet. Anordnare ansöker hos myndigheten om att få starta en viss utbildning. Myndigheten avgör med stöd av lagen (2001:239) om kvalificerad yrkesutbildning och förordningen (2001:1131) om kvalificerad yrkesutbildning vilka som skall få anordnas och få statsbidrag. KY vänder sig såväl till redan verksamma i arbetslivet som de som går ut från gymnasiet. Behörighetskrav är grundläggande behörighet för högskolestudier, krav på särskilda förkunskaper kan förekomma. Utbildningarna är mellan ett till tre år långa, inklusive en tredjedel lärande i arbete, och avslutas med en kvalificerad yrkesexamen. Utbildningarna skall vara arbetslivsanknutna. Exempel på utbildningar inom området formgivning och design är modellör, industriell design, förpackningsdesign, design för interaktiva medier, konfektion och skrädleri, trädgårdsdesign och trädesign.

2.3.5 Kompletterande utbildning

Vid sidan om det statliga skolväsendet stöder staten utbildningar som bedöms vara ett komplement till gymnasial utbildning eller utbildningar som bygger på gymnasieutbildning. Skolverket beslutar vilka utbildningar som skall erhålla statligt stöd enligt förordningen (2000:521) om statligt stöd till kompletterande utbildningar. Exempel på utbildningsanordnare inom området design och mode är Stockholms Tillskärarakademi. Exempel på utbildningsanordnare inom kategorin hantverk är Capellagården, Nyckelviksskolan, HV skola och Stenebyskolan.

2.3.6 Arkitektur, form och design i skolan

Inför Arkitekturåret 2001 (se avsnitt 2.4.2) lämnade regeringen ett uppdrag till Arkitekturmuseum, Statens kulturråd och Statens skolverk att föreslå särskilda insatser för arkitektur, formgivning och design i skolan. I uppdraget angavs att samverkan skulle ske med Svenska Arkitekters Riksförbund (SAR, numera den sammanslagna arkitektorganisationen Sveriges Arkitekter).

I sin redovisning av uppdraget framhåller Skolverket att styrdokumentet, dvs. läroplaner och kursplaner, ger förutsättningarna för undervisning i arkitektur, samhällsplanering, form och design samt att de nämnda områdena redan uppmärksammas inom ramen för översynen av kursplanerna under 1998–1999 med utgångspunkt i propositionen Framtidsformer. Vidare konstaterades att läroplanen för förskolan bygger på att barnen får använda sin närmiljö och träna och utveckla sina olika sinnen. Området arkitektur och form kan därför naturligt inlemmas också i förskolans arbetssätt.

Vidare angavs att skolan har ansvar för att eleverna får en sådan kompetens att de kan delta i samhällsdebatten och påverka planeringen i närsamhället och skolan. Grundskolans läroplan tar upp vikten av trivsel och trygghet i skolmiljön och betonar att alla som arbetar i skolan skall

främja elevernas förmåga och vilja att ta ansvar för den sociala, kulturella och fysiska miljön. Skolverket konstaterade när det gäller grundskolans kursplaner att dessa redan ger förutsättningar för att eleverna skall kunna arbeta med arkitektur och form inom flera ämnen och ämnesområden. Genom val av arkitektur- och miljöstudier som teman har elever och lärare möjligheter att skapa helheter och anknytning till ett vardagligt sammanhang. De enskilda skolorna avgör hur undervisningen utformas i syfte att nå målen i läroplaner och kursplaner. De kan välja att särskilt arbeta med arkitektur, samhällsplanering, form och design, utifrån förutsättningarna i närområdet samt lärarnas och elevernas intresse.

Vid översynen av program mål och kursplaner för gymnasieskolan 1998–1999 uppmärksammade som nämnts Skolverket särskilt områdena arkitektur, formgivning och design. Det finns ämnen med specifik inriktning mot samhällsplanering, arkitektur och form, t.ex. byggteknik, formgivning, kulturhistoria och teknikutveckling. Nya kurser har tillkommit bl.a. genom det nya teknikprogrammet som startade hösten 2000.

I april 2002 redovisade Skolverket med anledning av uppdraget under Arkitekturåret 2001 bl.a. att utveckling av IT-satsningar har inletts, att arbetet med hur skolans fysiska miljö skall uppmärksammas i relation till den pedagogiska verksamheten måste drivas på lång sikt och att många aktiviteter genomförts i syfte att utveckla nätverk på olika nivåer.

2.3.7 Fortbildning för yrkesverksamma

Flera statliga verk har i sina kvalitetsprogram (se avsnitt 2.1.1) behandlat behovet av fortbildning och vidareutbildning av personalen och har genomfört kurser och seminarier, delvis i samarbete med olika högskolor.

Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID) bedriver olika projekt som omfattar kunskap och kompetensutveckling när det gäller design i småföretag. Flera småföretag har erbjudits kostnadsfri s.k. designgenomgång tillsammans med en erfaren industridesigner. Projekten har ökat företagarnas förståelse för och nyttan av design inom nya områden och verksamheter. Industridesignprojektet har hittills stimulerat till cirka fyra gånger fler nyanställningar än beräknat i de medverkande företagen. Inom ramen för de prioriterade projekten inom det nationella designprogrammet Design som utvecklingskraft (se avsnitt 2.4.3) driver SVID tillsammans med LO projektet Företag och anställda i god form. Syftet är att för LO-medlemmar öka möjligheten att medverka i utvecklingsarbetet och bli delaktiga i det egna företaget/organisationens utveckling. Under 2003–2005 prioriteras medlemmar i Metall- och Kommunalarbetareförbunden.

2.4 Information, debatt och marknad

Ett flertal statliga myndigheter är verksamma med information och rådgivning inom områdena arkitektur, formgivning och design. Som exempel kan nämnas Boverket, Riksantikvarieämbetet och Arkitektur-

museet. Ett allmän- och folkbildande arbete bedrivs också av folkbildningsorganisationerna och av institutioner som t.ex. Föreningen Svensk Form, Stiftelsen Svensk Industridesign, Form/Design Center, Röhsska museet och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund.

2.4.1 Arkitekturmuseet

Arkitekturmuseet har till uppgift att belysa byggnadskonsten, samhällsplaneringen och bebyggelseforskningen. Museet skall särskilt levandegöra den byggda miljöns samband med samhället och samhällsplaneringen. Museet är landets enda specialmuseum för arkitektur och med ansvar för att nå besökare i hela landet. Efter propositionen Framtidsformer har museet haft en central roll och varit drivande i arbetet med att stärka kunskapen och medvetenheten om arkitekturen på ett bredare sätt i samhället, bl.a. genom en aktiv utställnings- och publikverksamhet. I februari 1998 invigdes museets nya lokaler på Skeppsholmen i Stockholm, i det gemensamma hus för Arkitekturmuseet och Moderna museet som ritats av den spanske arkitekten Rafael Moneo. Arkitekturmuseet invigde samtidigt sin nya, stora basutställning som redovisar ett längdsnitt genom arkitekturhistorien. Flytten till nya lokaler medförde stor uppmärksamhet kring museets verksamhet och innebar kraftigt ökade besökssiffror under 1998. Museet har sedan 1998 utvecklat en pedagogisk verksamhet först på lokal, nationell och nu även på internationell nivå med skolvisningar, lärarutbildningar, högskolekurser och IT-verksamhet. Arkitekturmuseet hade också regeringens uppdrag att ansvara för Arkitekturåret 2001 (se avsnitt 2.4.2).

Arkitekturmuseet har sedan januari 2002 sin huvudsakliga verksamhet i provisoriska lokaler i Konstakademins lokaler i Stockholm på grund av fuktskador i museets lokaler på Skeppsholmen. För att inte förlora sina nya besökargrupper har museet funnit alternativa lösningar. Museet har bl.a. ökat spridningen av sina trycksaker och startat en tidning med stor upplaga för att kunna debattera aktuella arkitekturfrågor. I och utanför de tillfälliga lokalerna har museet haft ett flertal utställningar av debatterande karaktär riktade till breda medborgargrupper som bl.a. tagit upp frågor om stadsmiljön och dess förändringar.

2.4.2 Arkitekturåret 2001

Arkitekturåret 2001 aviserades av regeringen i den storstadspolitiska propositionen Utveckling och rättvisa – en politik för storstaden på 2000-talet (prop. 1997/98:165). I propositionen betonades storstaden som social, ekonomisk och kulturell miljö och storstädernas betydelse för övriga landet lyftes fram. Regeringen anförde följande skäl till att genomföra ett Arkitekturår:

”Storstadsbebyggelsens arkitektoniska värden och det offentliga rummets estetiska kvaliteter är av avgörande betydelse för städernas attraktivitet. Samtidigt är dessa värden allt svårare att hävda och utveckla i miljöer med starka kommersiella och andra exploateringsintressen. För att få till stånd en bredare debatt om de

gemensamma miljöernas arkitektur och form och därigenom stimulera till en diskussion om hur dessa kvaliteter bäst skall utvecklas och förstärkas krävs en koncentrerad utåtriktad informationsinsats. Det finns i dag en stor kunskap om bebyggelsens och det offentliga rummets betydelse och kvaliteter i berörda kommuner och också i centrala statliga institutioner. Ett samarbete mellan Arkitekturmuseet, den storstadspolitiska delegationen, Boverket, Riksantikvarieämbetet och övriga berörda myndigheter samt kommunerna skulle kunna påtagligt förbättra möjligheterna till en fokusering på storstadens arkitektoniska kvaliteter och brister. En kampanj kring dessa frågor bör därför initieras, där den samlade kompetensen bättre kan utnyttjas. Informationsinsatser, idétävlingar och riktade kunskaps- och debattunderlag kan vara verktyg i detta arbete. Kampanjen bör resultera i en tydlig uppmärksamman manifestation år 2001, då även resultaten av regeringens handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design kan redovisas konkret.”

I ett beslut i februari 2000 om uppdrag och inbjudan att medverka i Arkitekturåret 2001 angav regeringen vidare att även de mål som riksdagen beslutade vid sin behandling av propositionen Framtidsformer utgör en av de centrala utgångspunkterna för de verksamheter som skall genomföras under Arkitekturåret 2001.

Den långsiktiga målsättningen för arkitekturåret var att efterfrågan på och förståelsen för god arkitektur, formgivning och design skulle öka i hela landet. Arkitekturmuseet fick i uppdrag att leda och samordna det omfattande programarbetet, vilket bl.a. bestod i de särskilda verksamheter som regeringen i ovan nämnda beslut gav 44 olika myndigheter i uppdrag att genomföra under året. Dessutom bjöds landets alla kommuner, landsting och länsstyrelser samt ytterligare cirka 125 andra myndigheter, bolag, stiftelser, föreningar och organisationer in att delta med verksamheter.

Satsningen resulterade i flera hundra initiativ spridda över hela landet. Viktiga teman som berördes var enligt Arkitekturmuseets slutredovisning sociala aspekter i stadsbyggandet, kvalitet i nybyggandet, närmiljö, det offentliga rummet, tillgänglighet för alla, formgivning och design. Som exempel på aktiviteter under året kan nämnas:

- Svenska Arkitekters Riksförbunds (SAR) initiativ till gratis arkitekturrådgivning för allmänheten i hela landet. I samarbete med Riksställningar skapades Arkitekturbussen med en mobil utställning på temat sommarens arkitektur och fritidshuset. På flera platser anordnade den lokala SAR-föreningen och/eller kommunen kringaktiviteter. Tack vare de goda resultaten avser Sveriges Arkitekter (den nya sammanslagna arkitektorganisationen) att vidareutveckla verksamheten att ge råd till beställare under kommande år.
- I nordvästra Skåne samarbetade tio kommuner inom ramen för NOSAM (Nordvästra Skånes samarbetskommitté) om att ta fram en katalog över nio småhus för den ”vanliga” husbyggaren. Avsikten var bl.a. att husen skulle ansluta till lokal byggtadition i material, färg och utformningsdetaljer och därmed utgöra ett alternativ till befintliga typhus. Förutom att presenteras i en katalog visades förslagen även i

en vandringsutställning i de inblandade kommunerna under Arkitekturåret. Projektet har även väckt intresse utanför regionen och förfrågningar har kommit från såväl Danmark som från övriga landet om att få visa utställningen.

- En internationell konferens om Stadens natur samarrangerades av MOVIUM (SLU) och Bo01 i Malmö.
- Under året uppmärksammades miljonprogrammets bostadsområden i en rad utställningar runtom i landet. SABO, som äger och förvaltar ca 400 000 lägenheter från denna period anordnade konferensen Rekordårens bostäder och boendemiljöer för att diskutera hur man bör hantera detta byggnadsbestånd med omgivande miljöer. Ambitionen är att bryta den onda cirkel många förortsstadsdelar befinner sig i och att hitta vägar att öka attraktiviteten hos förorter byggda under 1960-70-talen. Konferensen hölls i stadsdelen Gårdsten i Göteborg, där ett omfattande förnyelsearbete redan påbörjats.
- Landsorganisationens i Sverige (LO) arbetsgrupp för Färg, form och estetik tog i samarbete med SVID fram ett debattmaterial *Sverige i god form* om formgivningens och designens betydelse i arbetslivet, med syfte att få i gång en diskussion på arbetsplatserna runt om i Sverige om betydelsen av en satsning på formgivning.
- Ett seminarium kallat Företag, form, framtid arrangerades på Bo01 i Malmö av LO, SVID och Verket för näringslivsutveckling (Nutek), med syftet att lyfta fram formgivningens betydelse för sysselsättningen.
- I Stockholm, Liljeholmen hölls den uppmärksammade utställningen Stockholm at large i ett samarbete mellan SAR och konsthallen Färgfabriken. I utställningen ingick programverksamhet med bl.a. workshops i vilka svenska och internationella arkitekter och stadsplanerare med hjälp av ett stort flygfoto över Stockholm föreslog framtida bebyggelse och transportsystem för att möta tilltagande problem med framför allt bostadsbrist i huvudstaden.
- Initiativ togs också till samverkan mellan universitet och högskolor, med utbildningar inom arkitekt-, inrednings- och landskapsarkitektyrkena, handikapporganisationerna och Handikappombudsmannen kring frågor om hur tillgänglighet i olika miljöer kan stärkas inom de olika utbildningarna.
- Riksantikvarieämbetet arrangerade en arkitektävling om tillgänglighet i kulturhistoriska miljöer tillsammans med Statens fastighetsverk (SFV). Tävligen var öppen för studerande inom områdena arkitektur, inredningsarkitektur och landskapsarkitektur. Vinnande bidrag, *Allas stenar*, utgjordes av ett förslag till åtgärder för att göra skeppsättningen *Ales stenar* i Kåseberga i Ystads kommun tillgänglig för funktionshindrade.
- Tillsammans med Arkitekturmuseet producerade SFV en utställning på temat den svenska ambassaden. Utställningen visades under september-oktober på Arkitekturmuseet. I anslutning till utställningen genomfördes två seminarier med ett hundratal deltagare som diskuterade arkitekturens betydelse för den svenska utrikesrepresentationen. Under våren genomfördes dessutom en arkitekturtävling om en ny ambassad i Pretoria.

- Luftfartsverket genomförde tillsammans med Arkitekturskolan i Lund, LTH vid Lunds universitet, en nordisk konferens på temat Nordic Airport Architecture. Konferensens tema utgick från de omfattande nybyggnader och de arkitektoniska satsningar som ägt rum kring millenieskiftet på de fem nordiska huvudflygplatserna och manifesterades också i en publik utställning med samma tema på Skissernas Museum i Lund.
- Under Arkitekturåret visade Boverket på vikten av långsiktigt kvalitetsarbete i det offentliga rummet och hur möjligheterna i lagstiftningen kan tillämpas. På verkets hemsida redovisades successivt kommunala exempel och intervjuer om plan- och bygglagen, arkitektur och offentlig miljö, samtidigt som artiklar publicerades i Boverkets tidskrift Planera Bygga Bo. I samarbete med Svenska kommunförbundet, genomfördes seminariet Arkitekturpolitik i praktiken i Stockholm. Inom ramen för Arkitekturåret genomfördes även verkets konferens Tillgängligt är hållbart. För att sprida kunskap och erfarenhet och inspirera kommunerna till fortsatt arbete har ett urval av goda exempel sammanställts och redovisas i skriften Boverket och Arkitekturåret.
- Banverket genomförde under Arkitekturåret en vandringsutställning, ARKITEKTURÅRETUR, i samarbete med Mälardalens högskola och Jernhusen AB. Utställningen visade att järnvägen historiskt haft stort inflytande på våra samhällen och lyfte fram betydelsen av att stationsmiljöerna utvecklas och utformas i dialog med trafikanterna. Utställningen ägde rum i Stockholm, Göteborg och Malmö (under Bo01) och en modifierad utställning visades på sex olika stationer i landet. Banverket tog också fram en arkitekturutställningsguide om trafikmiljö och öppnade en webbsida med gästbok för kommunikation. En rad tidningsartiklar publicerades under året. Delar av utställningen finns nu på Banmuseet i Ängelholm.
- Vägverket valde att göra en publik satsning för att väcka debatt kring vägarkitektur och bredda engagemanget för frågorna. Detta skedde genom en rad olika aktiviteter som seminarier, utställningar och tävlingar riktade till såväl allmänheten och branschfolk som de egna medarbetarna. En utbildning i vägarkitektur för projektledare startades, en designtävling om vägutrustning genomfördes, en skrift om God vägarkitektur presenterades, en bok kallad Gestaltningssystem – en vägledning togs fram för att stärka det interna kvalitetsarbetet och Vägarkitekturguiden producerades för nätet.
- En konferens med titeln Form och funktion – konsten att skapa en tillgänglig miljö – genomfördes av Statens institut för särskilt utbildningsstöd (Sisus). Konferensen behandlade frågan om fysisk tillgänglighet vid universitet och högskolor. Konferensdeltagarna inspirerades bl.a. av goda exempel.
- Under Arkitekturåret genomfördes en utställning på Arkitekturmuseet under namnet 12 argument. Utställningen visade landskapsarkitektur i vid bemärkelse. Många projekt var av gränsöverskridande slag med olika kompetenser inblandade. De flesta argumenten för landskapet behandlade stadens problem. Grönytornas struktur, tillgång på parker och utformning av offentliga rum var några av de teman som bearbetades. Utställningen ledsagades av en föreläsningsserie med

föreläsningar av några av förslagsställarna och andra föreläsare som kommenterade.

- Akademiska hus i Stockholm genomförde under åren 2000 och 2001 en inventering av tillgängligheten vid samtliga universitet och högskolor inom ramen för Arkitekturåret. Inventeringen resulterade i en handlingsplan för att öka tillgängligheten. Planen har fastställts och insatser genomförs successivt enligt planens intentioner under åren 2001–2003.
- Ett seminarium, Design för Alla, anordnades av European Institute for Design and Disability (EIDD).
- Stadsmiljörådet, Riksutställningar, Länsarkitektföreningen och Stadsarkitektföreningen arrangerade den landsomfattande tävlingen tyckomhus.nu för att uppmärksamma det folkliga intresset för arkitektur. 148 av landets kommuner anordnade en omröstning om kommunens mest omtyckta byggnad, dels i kategorin nutida byggnader, byggda de senaste 50 åren och dels i kategorin alla tiders byggnader. Omröstningen gick sedan vidare på länsnivå där respektive länsarkitekt samlade representanter från de medverkande kommunerna för att kora länets två mest omtyckta byggnader. Den nationella omröstningen med alla länens vinnande byggnader genomfördes under hösten 2001, dels på internet via webbplatsen tyckomhus.nu och dels via vanliga poströster. När tiden för den nationella omröstningen hade löpt ut hade nära tio tusen röster skickats in. Som final samlades slutligen ombud från alla medverkande kommuner till en ”arkitekturriksdag” i Aula Magna vid Stockholms universitet. Tyckomhus.nu kom att bli det av media enskilt mest uppmärksammade projektet under arkitekturåret. Det finns dokumenterat i boken tycktomhus, utgiven av Stadsmiljörådet. Boken är samtidigt en katalog till samtliga deltagande kommuners mest uppskattade byggnader.

En uppföljning och utvärdering av Arkitekturåret 2001 har gjorts av Arkitekturmuseet och Statskontoret (se avsnitt 3.5.1).

2.4.3 Form, design och konsthantverk inom landet

Det offentliga satsar sedan lång tid tillbaka på att främja utvecklingen inom svensk form och design. Som exempel kan nämnas t.ex. museiverksamhet vid Nationalmuseum i Stockholm och Röhsska museet i Göteborg och andra musei- och utställningsinstitutioner inom form- och designområdet runt om i landet, främjandeverksamheten vid Nämnden för hemslöjdsfrågor samt stödet till Föreningen Svensk Form och ett flertal konsthantverkskooperativ spridda över hela landet. Detta gäller även särskilda näringslivsfrämjande insatser som t.ex. SVID:s verksamhet och insatser inom de regionala tillväxtavtalen. Vidare handlar det om utbildning vid universitet och högskolor i konst, design och konsthantverk samt s.k. kompletterande utbildning. Staten fördelar också arbetsstipendier till bl.a. formgivare och konsthantverkare och har 1999 infört ett särskilt stöd till vissa utställare inom bild- och formområdet. Satsningarna på konceptet Design för alla har presenterats ovan (2.1.3).

Nationalmuseum är Sveriges ansvarsmuseum för konsthantverk och design från renässansen till i dag. Målet är att spegla nyskapande formgivning av hög kvalitet. Nationalmuseum är en av Sveriges större kunskapsproducenter inom området med en forskningsavdelning med såväl interna som externa forskare. Kunskap sprids genom utställningar, publikationer, visningar, debatter, föredrag, seminarier och symposier.

Samlingen omfattar ca 30 000 nummer av konsthantverk, konstindustri, industridesign och grafisk design. Föremålen är viktiga referens- och inspirationskällor för unga formgivare och designer, nationella och internationella forskare samt för allmänheten. Den moderna formen 1900/2000 är en permanent installation över 1900- och 2000-talens konsthantverk och design i Sverige. I augusti 2003 öppnar en permanent utställning över Formerna i Sverige 1500/1740. Den sista epoken 1740–1900 kommer att byggas under 2005.

Röhsska museet

Röhsska museet i Göteborg, som har kommunal huvudman, har sedan 1997 statligt bidrag för ett nationellt nätverksansvar inom form- och konsthantverksområdet. Genom nätverket har museet byggt upp sina kontakter med andra museer i landet verksamma på området för att utveckla en gemensam begreppsapparat och söksystem för samlingarna. Röhsska museet ingår även i ett nätverk med de nordiska konstindustri-museerna.

Mötesplats för form och design

I februari 1999 tillsatte regeringen en särskild utredning i syfte att utveckla och stärka statens ansvar på form- och designområdet (dir. 1999:9). I slutbetänkandet Statens insatser för form och design (SOU 2000:75) framhålls bl.a. att det finns ett behov av att etablera en institution alternativt ge en befintlig institution ett särskilt ansvar för att prioritera, initiera och samordna insatser i syfte att förverkliga de övergripande form- och designmålen.

I budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:1, utg.omr. 17) gjorde regeringen bedömningen att en Mötesplats för form och design skall inrättas i Stockholm under 2002 och att Föreningen Svensk Form skall ansvara för dess verksamhet. Fem miljoner kronor anvisades för inrättandet av mötesplatsen. Mötesplatsen skall vara ett utställnings- och kunskapscentrum inom form- och designområdet. Verksamheten bör bygga på tillfälliga utställningar som skapas i samverkan med t.ex. museer och arkiv, universitet och högskolor, företag och designfrämjande organisationer. Utställningarna skall även kunna visas på andra platser i landet. Verksamheten vid Mötesplatsen skall fungera som ett kunskapscentrum och stimulera till forskning och dokumentation inom designområdet inför utställningar och som underlag till läromedel. Institutionen skall även ha ett bildarkiv och ett bibliotek inom området. Mötesplatsen skall samverka med berörda myndigheter, institutioner och organisationer i landet.

Det är även viktigt att Mötesplatsen samverkar med och stimulerar till regionala initiativ på området. Skr. 2002/03:129

Svensk Form

Regeringen beslutade 1998 att Föreningen Svensk Form under 1999–2001 skulle ha ett nationellt uppdrag på formområdet. Under perioden har föreningens verksamhet bl.a. bidragit till att öka allmänhetens kunskap om formgivning och design genom utställningar, föreläsningar, debatter, seminarier m.m. Uppdraget har även haft stor betydelse för föreningens arbete med att utveckla och sprida sin verksamhet. Föreningen har genom sina åtta regionala Svensk Form-föreningar ett väl fungerande regionalt nätverk och samarbetar sedan länge med andra nationella och internationella kulturinstitutioner, organisationer m.fl. inom området. Speciellt skall i detta sammanhang nämnas de nordiska systerorganisationerna, Dansk Design Center, Design Forum Finland, Form Island samt Norsk Form. Detta har lett till olika slags samarbetsprojekt, t.ex. en rad gemensamma utställningar, konferenser och annat utbyte av erfarenheter. Svensk Form har ett omfattande bibliotek och bildarkiv som hålls tillgängligt för forskare och studenter. Bildarkivet är unikt i sin art och är en värdefull resurs för fackboksförfattare inom området design och konsthantverk. För att ge föreningen möjlighet att utveckla sin verksamhet ytterligare och i synnerhet den mötesplats som föreslogs av Form- och designutredningen (se ovan) har Föreningen Svensk Form fått ett fortsatt nationellt uppdrag på form- och designområdet för perioden 2002–2004.

Stiftelsen Svensk Industridesign (SVID)

Inom ramen för näringspolitiken lämnar regeringen bidrag till SVID via Nutek. Under perioden efter 1995 har detta inneburit ett årligt bidrag om 10 miljoner kronor till stiftelsen för att fördjupa och förmedla kunskaper om industriell design i det svenska näringslivet. Detta belopp utgör grundfinansiering i de projekt som genomförs, men en kompletterande finansiering uppnås genom en konsekvent samverkan med näringslivet, regionala aktörer som länsstyrelser, kommuner m.fl. och ofta med bidrag från EU.

- Vid bildandet av SVID låg fokus på industridesign, i enlighet med stiftelsens namn. I dag arbetar SVID med att vidga sin verksamhet till att visa på design som utvecklingskraft för både näringsliv och offentlig verksamhet. SVID:s uppgift är även att stödja utbildnings- och forskningsinsatser inom designområdet för att öka kunskapen om design. Målgrupp är svenskt näringsliv och offentlig verksamhet, designer samt högskolor och universitet. SVID verkar i hela landet med såväl egna regionkontor (i dag 5 st) som genom samverkanskontor i samarbete med olika regionala aktörer. Genom kontakter och rådgivning får företagen en praktisk vägledning i fråga om hur design bör upphandlas och integreras i utvecklingsarbetet. SVID bedriver också såväl nationella som regionala projekt i samverkan med olika aktörer där designmetodiken och designkunskapen är utvecklings-

kraften. SVID har under åren 1999–2002 drivit ett samnordiskt utvecklingsprojekt tillsammans med Norsk Designråd, Dansk Design Center, Institute for designresearch in Finland, Samtök Idnadarins, Island, medfinansierat av Nordisk Industrifond. Arbetet går nu vidare i ett av projekten som prioriterats inom ramen för det nationella designprogrammet (se nedan). IT-kommissionen och SVID har under våren 2003 samarbetat kring projektet Tjänstedesign för det digitala samhället.

Förberedelser för ett nationellt designprogram

Regeringen tog under 2002 initiativ ett möte för att diskutera förutsättningarna för ett nationellt designprogram. En bred sammanslutning av företrädare från myndigheter, organisationer och näringsliv med kunskap inom designområdet deltog. Mötet resulterade i att en rad behov i näringslivet och det offentliga som design kan bidra till att uppfylla identifierades. Mötet var också ett sätt att söka nya samarbetsformer inom designområdet och mellan olika organisationer och politikområden.

Den 10 juni 2002 lämnade SVID och Föreningen Svensk Form över ett förslag till nationellt designprogram. Förslaget hade utarbetats i nära samarbete med Svenskt Näringsliv, LO, Nutek, Vinnova, Interaktiva Institutet, Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) och gruppen ”Framtid för svensk industri”. Den 19 juni 2002 beviljade regeringen SVID ett bidrag om 1 miljon kronor för att i samarbete med Föreningen Svensk Form vidareutveckla en handlingsplan och presentera idéerna till ett slutligt förslag till nationellt program på temat Sverige ger omtanken form.

I februari 2003 beviljade regeringen SVID ett bidrag om 20 miljoner kronor till delfinansiering av det nationella programmet Design som utvecklingskraft för näringsliv och offentlig verksamhet. Bidraget avser de delar inom designprogrammet som utgör näringslivsområden, manifestation/marknadsföring samt organisation. Det är främst projektförslag som har särskild potential att utveckla och stärka konkurrenskraft och bidra till hållbar tillväxt i små och medelstora företag som skall prioriteras. Medlen får också användas för att upprätta ett programråd samt projektorganisation och andra förberedelser inför det aviserade Designåret 2005 (se avsnitt 3.5.2). Projekten bör om så är möjligt kopplas till nuvarande regionala tillväxtavtal och kommande regionala tillväxtprogram samt EG:s strukturfondsprogram.

Formens Hus i Hällefors

I mars 2002 beviljade regeringen ett bidrag om 6 miljoner kronor som delfinansiering till stöd för bildandet av Formens hus i Hällefors. Formens Hus skall fungera som en länk mellan industri och formgivning med utställningar som fungerar som pedagogiska verktyg för att främja kunskap och kreativitet. Institutionen är tänkt att bli en nationell och internationell mötesplats för det kreativa samtalet kring form- och designfrågor som inbjuder till tvärvetenskapligt samarbete och där olika kompetenser kan lära och utvecklas tillsammans. Verksamheten riktar sig till företag, skolor, forskning, barn och ungdom samt till allmänheten.

Det skall också vara en inspirerande plats för designföretag som etablerar sig i Hällefors. Hällefors kommun arbetar sedan flera år med design som ett strategiskt verktyg för regionens utveckling. Formens Hus blir ett samarbetskontor med både regional, nationell och internationell prägel. SVID och Föreningen Svensk Form fungerar som samarbetsparter i verksamheten.

2.4.4 Internationella satsningar och ordförandeskapet i EU

Ordförandeskapet i EU

Under Arkitekturåret 2001 och inom ramen för det svenska EU-ordförandeskapet första halvåret 2001 genomfördes projektet Kultur 2001 i EU- och kandidatländer, med arkitektur och design som ett prioriterat område. Aldrig tidigare har Sverige under en koncentrerad period gjort en så omfattande design- och arkitektursatsning i utlandet, i detta sammanhang med Svenska institutet som operativt ansvarigt. Fyra designutställningar, två arkitektutställningar och två glasutställningar turnerade under första halvåret 2001. Den största satsningen 3 D + Swedish Design on Stage var ett samarbete mellan Riksutställningar och Föreningen Svensk Form och presenterades i Bryssel, Berlin och Dublin. En annan utställning var Föreningen Svensk Forms Design for Every Body med produkter för människor med och utan funktionshinder. Den visades i Sydney, Prag, Budapest och Bratislava. Efter ordförandeskapet har den visats i ytterligare andra länder. Under EU-ordförandeskapet gjordes även en uppmärksam satsning på arkitektur och form i lokaler bl.a. för informella ministermöten i Sverige.

Ett expertmöte i Linköping under Sveriges ordförandeskap i EU hade tillgänglighet som tema: Design för Alla, Tillgänglighet till Informations- och kommunikationsteknologi och Tillgänglighet till byggd miljö. Expertmötet byggde på Kommissionens meddelande Ett Europa fritt från hinder för personer med funktionshinder. Syftet med mötet var att påskynda den process som påbörjats inom EU för att identifiera och undanröja de hinder som bristande tillgänglighet utgör för att personer med funktionshinder skall kunna vara aktiva och delaktiga i samhället och samhällsutvecklingen. Sammanfattningsvis innehåller slutsatserna från expertmötet rekommendationer om åtgärder för att stimulera den fria rörligheten för personer med funktionshinder och påverka den gemensamma marknaden t.ex. genom standardisering av produkter och tjänster, särskilda krav i offentlig upphandling och ökad kunskap om konceptet Design för Alla (se avsnitt 2.1.3).

På temat Barn – Identitet – Arkitektur genomfördes ett expertseminarium i Stockholm i maj 2001. Seminariet genomfördes som en del av det officiella programmet under Sveriges ordförandeskap i EU och inom ramen för arkitekturåret. Frågan om hur arkitektur kan användas som ett kultur- och identitetsskapande redskap för att främja demokrati diskuterades dels utifrån ett barnperspektiv, dels med fokus på utsatta europeiska bostadsområden i storstäder.

Exportmarknadsföring av svensk design

Regeringen beslutade 2002 om stöd till Svenska institutet (Si) på sammanlagt 3 miljoner kronor för designprojekt under 2002 och 2003 inom ramen för en särskild designstrategi i utlandet 2002–2004 i samverkan med Svensk Form, Exportrådet och svenska utlandsmyndigheter i berörda länder. Syftet är att skapa uppmärksamhet för svensk design och stärka svensk designs konkurrenskraft internationellt genom marknadsstödjande aktiviteter som utställningar och seminarier och visst mässdeltagande samt bearbetning av utländska medier. Tyngdpunkten läggs vid ett antal utställningar som i kombination med seminarier syftar till att skapa en plattform för marknadsföring av svensk design liksom stärkta kommersiella kontakter. De satsningar som har en särskild potential att utveckla i samverkan med näringslivet skall prioriteras.

Svenska ambassader och generalkonsulat bidrar till att sprida kunskap om och marknadsföra svensk design i utlandet genom att skapa uppmärksamhet, kontakttillfällen och publicitet för svensk design. Efterfrågan från utlandsmyndigheterna på designprojekt är mycket stor. De flesta projekten genomförs i samarbete med Si. Regeringskansliet (Utrikesdepartementet) har beslutat om särskilda medel om 400 000 kronor till svenska ambassader och generalkonsulat, vilket har stärkt möjligheterna för dessa att engagera sig i projekt för att framhäva svensk design och att skapa förutsättningar för en kommersiell närvaro på marknader som bedöms som särskilt viktiga samt att göra riktade insatser i anslutning till planerade större designsatsningar.

Regeringen har vidare gett Exportrådet i uppdrag att uppmärksamma exportmarknadsföringen av upplevelseindustrin, inklusive design, vilket inneburit att Exportrådet 2002 inrättat ett särskilt branschprogram för dessa branscher med en statlig finansiering på ca 3 miljoner kronor. Evenemang som kombinerar design med t.ex. film, musik, mode och mat är en av de Sverige-främjande satsningarna i utlandet. Större satsningar där svenska myndigheter/motsvarande varit engagerade är ”Swedish Style” i Tokyo (1999, 2001 och 2002), ”Aires de Suecia” i Madrid (2002) och ”Svensk december” i Paris (2002).

Vid den internationella möbelmässan i Milano i april 2003 har för första gången ett samordnat svenskt framträdande av möbel- och designbranschen ägt rum. Regeringen beslutade 2002 om ett bidrag till Föreningen Svensk Form om 375 000 kronor för särskilda export- och PR-insatser i samband med att designutställningen Excellent Swedish Design/Utmärkt Svensk Form har visats där i samarbete med Si och SVID. Avsikten har varit att ta till vara tillfället att profilera Sverige och svensk design och därigenom främja svenska exportmöjligheter. Insatserna samordnas med och genomförs i samråd med Exportrådet, möbelbranschen och Si.

Som ett led i det Europeiska handikappåret 2003 genomförde Sveriges ambassad och svenska Exportrådet i Bryssel projektet Swedish Design Without Obstacles i samarbete med Si, Svensk Form, Hjälpmedelsinstitutet och KK-stiftelsen. Att koppla temat funktionshinder till design ligger nära till hands, eftersom Sverige under senare år har profilerat sig

som ett intressant designland på just detta område, inte sällan med visionära tekniska idéer. Skr. 2002/03:129

Svenska institutet

Under 2002 genomförde eller planerade Si designprojekt runt om i världen, både inom den reguljära verksamheten på designområdet och inom ramen för ovannämnda designstrategi. Några exempel på samarbetssatsningar mellan olika intressenter var den informella ”designlandskampen” Ruotsi-Finland i Helsingfors i mars och utställningar om handikapp och tillgänglighet i bl.a. Belgrad, Mexico City, Bryssel, USA och Toronto. Juryvald design, Excellent/Utmärkt Svensk Form, har 2002 visats i Paris och Dublin, och visas 2003 i Milano, Zürich, Reykjavik och Rom. En innovationsutställning projekterades för visning i bl.a. S:t Petersburg under 300-årsjubileet samt i Latinamerika liksom en särskild designutställning för Nordamerika. Si med samarbetspartners anordnade i november 2002 en stor livsstils- och designmanifestation i Madrid, Aires de Suecia.

2.5 Lagstiftning och andra styrmedel

2.5.1 Plan- och bygglagen

I det system av regler som lägger fast förutsättningarna för samhällsbyggandet spelar plan- och bygglagstiftningen en central roll. Vid tillämpningen av plan- och bygglagen (1987:10), PBL, är det viktigt att anlägga en helhetssyn på miljön, både i staden, i små samhällen och på landsbygden, och att även utveckla frågor kring parker och landskap. Boverket har understrukit att den vardagliga betydelsen förtjänar att lyftas fram vid sidan av symbolarkitekturen. God kvalitet i arkitektur och formgivning är en viktig demokratisk rättighet och en del av välfärden, och den får aldrig avgränsas att enbart ses som en fråga om yta eller utanpåverk. Boverket tolkar arkitekturbegreppet som planering och gestaltning av miljön i vid bemärkelse, från lands- och stadsbygden, till huset i sin omgivning och till de enskilda detaljerna. God planering grundas på människors delaktighet.

Översynen av plan- och bygglagen

Sedan PBL trädde i kraft den 1 juli 1987 har lagstiftningen reformerats vid flera tillfällen. Den 1 juli 1995 överfördes huvuddelen av de tekniska kraven på byggnadsverk från PBL till lagen (1994:847) om tekniska egenskapskrav på byggnadsverk, m.m. Ett nytt och från bygglovsprövningen fristående tillsyns- och kontrollförfarande infördes för de byggtekniska kraven. Den 1 januari 1996 genomfördes andra lagändringar som syftade till ökad miljöhänsyn i den fysiska planeringen. Genom den s.k. skönhetsparagraf (se avsnitt 1.1.3) som trädde i kraft den 1 januari 1999 förtydligades vidare förutsättningarna för kommunerna att ta ett större ansvar för arkitektoniska värden och kulturmiljövärden. Även tillkomsten av miljöbalken har lett till vissa följdändringar i PBL.

Den 1 juli 2001 infördes en ändring i PBL som innebär att enkelt avhjälpna hinder mot tillgänglighet och användbarhet för personer med nedsatt rörelse- eller orienteringsförmåga skall undanröjas i befintliga lokaler dit allmänheten har tillträde och på befintliga allmänna platser. Boverket skall ta fram föreskrifter med preciserade krav. Regeringen bedömer att enkelt avhjälpna hinder bör vara åtgärdade före utgången av 2010. Boverket har också utrett förutsättningarna för att förbättra handikapporganisationernas möjligheter att få insyn i plan- och byggärenden samt övervägt former för att utveckla lokala tillgänglighetsprogram som omfattar både bebyggelse och trafik.

Villkoren för den fysiska planeringen och byggandet har förändrats i flera väsentliga avseenden under senare år, vilket ställer nya och ökade krav på plan- och bygglagstiftningen. Den 27 juni 2002 tillkallade regeringen en kommitté med uppdrag att se över plan- och bygglagstiftningen samt lämna förslag till de lagändringar som behövs (dir. 2002:97). Kommitténs förslag skall enligt direktiven tillgodose kraven på främjande av en långsiktigt hållbar utveckling. Den ekologiska dimensionen av hållbar utveckling manifesteras av de av riksdagen beslutade miljö kvalitetsmålen med åtföljande delmål (se avsnitt 1.1.4). I uppdraget ingår bl.a. att lämna förslag till en samordning mellan bestämmelserna i PBL och miljöbalken m.fl. lagar. I PBL finns också krav på tillgänglighet i samband med nybyggnad och ändring av allmänna platser. Boverket har i plan- och byggförordningen (1987:383) fått bemyndigande att meddela verkställighetsföreskrifter och vissa andra föreskrifter som behövs för att förtydliga kraven i PBL. Kommittén skall bl.a. överväga och redovisa hur målet för den nationella handikappolitiken beaktas i plan- och byggprocessen. I direktiven påpekas också vikten av att samhällsplaneringen svarar mot såväl kvinnors som mäns behov, värderingar och rättigheter. Även barnens och den ökande andelen äldres behov lyfts fram.

Vissa frågor skall enligt direktiven behandlas med förtur. Uppdraget att redovisa förslag till hur direktiv 2001/42/EG om bedömning av vissa planers och programs miljöpåverkan skall genomföras i svensk lagstiftning skall redovisas senast den 30 juni 2003. Förslag till åtgärder som kan effektivisera beslutsprocessen, inklusive instansordningen för överklagande samt möjligheten att överklaga, skall redovisas senast den 31 december 2003. Arbetet bör enligt direktiven planeras så att ett slutbetänkande kan lämnas senast den 31 december 2004.

2.5.2 Byggekostnadsforum

Sedan mitten av sjuttioalet har kostnadsökningar för nyproduktion av bostäder ökat i en markant högre takt än konsumentprisindex. Denna utveckling har medfört att hyrorna i nya bostäder blivit alltför höga och att incitamenten att bygga nya bostäder (hyresrätter) blivit alltför svaga.

En Byggekostnadsdelegation tillsattes 1996 (dir. 1996:38) för att i samarbete med byggsektorns aktörer aktivt arbeta för långsiktigt sänkta produktions- och förvaltningskostnader för bostäder och därmed lägre boendekostnader. I sitt betänkande Från byggsekt till byggsektor (SOU 2000:44) konstaterade delegationen bl.a. att det gäller att finna lösningar som kan bryta upp gamla strukturer, kulturer och traditioner i bygg-

sektorn för att öka konkurrenskraften i byggsektorn. Delegationen lämnade i betänkandet ett antal förslag som baserades på att byggsektorn skall ses som en industrisektor som skall verka på en kundstyrd marknad.

I propositionen Bostadsförsörjningsfrågor m.m. (prop. 2000/01:26, bet. 2000/01:BoU2, rskr. 2000/01:91) redovisades regeringens bedömning av delegationens slutsatser och förslag. Regeringen ansåg att Byggnadsdelegationen har visat att det med vilja, kompetens och noggranna förberedelser går att få ner byggkostnaderna till rimliga nivåer, utan att standarden i boendet eller kvaliteten försämras.

Som ett led i uppföljningen av delegationens arbete beslutade regeringen att Boverket under 2001 skulle inrätta ett Byggnadsforum som skall ta vara på och utveckla delegationens arbete och erfarenheter. Organisationen skall fungera som en kunskaps- och idébank för byggherrar, kommuner, myndigheter, byggtreprenörer m.fl. Byggnadsforums arbete går till stor del ut på att samla in, systematisera och analysera erfarenheter och goda exempel från byggbranschens alla aktörer. Man har bland annat genomfört seminarier med erfarenhetsåterföring kring billigare byggande. Byggnadsforum har även möjlighet att ekonomiskt stödja lämpliga pilotprojekt som på ett nytt sätt söker få ned kostnaderna vid nybyggnad av hyresbostäder samtidigt som de främjar ekologisk hållbarhet.

Verksamheten vid Byggnadsforum kommer att utvärderas av Boverket under 2003 och 2004 och utvärderingen skall redovisas till regeringen senast den 1 juni 2004.

2.5.3 Dialog med näringslivet om hållbart samhällsbyggande

Miljövärdsberedningen fick 1998 i uppdrag (dir. 1998:65) att medverka i arbetet med att ta fram strategier för utveckling av ett ekologiskt hållbart näringsliv genom att inleda en dialog med bygg- och fastighetssektorns aktörer och dess arbete med en hållbar utveckling. I dialogen, kallad Bygga/Bo, har tjugo företag och fyra kommuner deltagit. Företagen är fastighetsförvaltare, byggherrar, entreprenörer, materialtillverkare, arkitekter, konsulter, leverantörer, banker, försäkringsbolag och telekomföretag.

Dialogprojektets första skede avslutades under hösten 2000 och har lett till en plattform med visioner och långsiktiga mål och strategier för en hållbar bygg- och fastighetssektor. Resultaten har redovisats dels i rapporten Tänk nytt, tänk hållbart! – att bygga och förvalta för framtiden, dels i betänkandet Tänk nytt, tänk hållbart – dialog och samverkan för en hållbar utveckling (SOU 2001:20). Betänkandet har remissbehandlats.

Utifrån denna plattform har regeringen därefter tillsammans med deltagarna i dialoggruppen fortsatt dialogen med sikte på att nå fram till en frivillig överenskommelse om insatser för att nå målen om en hållbar utveckling.

De åtgärdsområden som i dialogprojektet Bygga/Bo har bedömts vara strategiska och bidrar till att driva utvecklingen i önskvärd riktning vad gäller effektiv energianvändning, god inomhusmiljö och effektiv resursanvändning är:

- planering för hållbart samhällsbyggande,

- upphandling med livscykelperspektiv och helhetssyn,
- samordning av bygg- och förvaltningsprocessen,
- deklaration och klassificering av byggnaders kvalitet,
- förvaltning för en bättre byggd miljö,
- forskning, utveckling och innovationer av miljölösningar,
- information och implementering av bästa möjliga teknik.

Inom dessa områden har en frivillig överenskommelse med näringslivet ingåtts om åtaganden att utveckla och fördjupa samarbetet för en hållbar bygg- och fastighetssektor. Överenskommelsen har undertecknats den 8 maj 2003.

2.5.4 Byggbranschens kvalitetsråd – Rådet för byggkvalitet

Regeringen gav 1999 Banverket, Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket, Luftfartsverket och Vägverket i uppdrag att bilda ett byggbranschens kvalitetsråd m.m. Uppdragets huvudsyfte är att intensifiera och påskynda arbetet med att få till stånd ett mera systematiskt kvalitetsarbete på byggområdet och i förvaltningen av byggnadsverk. Arbetet skall inriktas bl.a. på samordning av kvalitetsarbete hos skilda aktörer, erfarenhetsåterföring samt kompetensutvecklingen hos skilda kategorier. Till följd av uppdraget konstituerades Föreningen Rådet för byggkvalitet, BQR 2001. Föreningen, som i dag har 64 anmälda medlemmar, har till syfte att ta vara på det bästa inom bygg- och fastighetsbranschen för att få hög kvalitet på Sveriges byggda miljöer; bostäder, vägar, skolor, kontor, offentliga byggnader m.m. och då väga in de initiativ som regeringen tagit för att arkitektur, formgivning och design skall kunna utvecklas bl.a. genom propositionen Framtidsformer. Den för närvarande centrala uppgiften för Rådet för byggkvalitet är att stärka förutsättningarna för långsiktiga garantiåtaganden i byggproduktionen.

2.5.5 Byggkommissionen

Regeringen beslutade i februari 2002 att tillkalla en kommission för att föreslå åtgärder som syftar till att främja konkurrensen och motverka konkurrensbegränsande beteende, användande av svart arbetskraft och kartellbildning inom bygg- och anläggningssektorn. Kommissionen tillsattes mot bakgrund av ett antal uppmärksammade fall av brott mot konkurrenslagstiftningen och allvarliga fuktskador och hållfasthetsproblem i nyare byggnadsverk (dir. 2002:24). Kommissionen har haft till uppdrag att föreslå åtgärder som syftar till att hålla nere byggkostnaderna och höja kvaliteten inom bygg- och anläggningssektorn.

Kommissionen har också haft att tydligt beakta ett konsumentperspektiv vari bl.a. ingår behovet av att säkra god kvalitet och hälsa och samtidigt nå sänkta bygg- och boendekostnader. Vidare skulle kommissionen föreslå hur arbetet mellan berörda verk och myndigheter kan samordnas. Resultatet av kommissionens arbete redovisades till regeringen den 18 december 2002 i betänkandet Skärpning gubbar! Om konkurrensen, kvaliteten, kostnaderna och kompetensen i byggsektorn (SOU 2002:115).

Bland de förslag som kommissionen lämnat kan nämnas:

- Ge Boverket i uppdrag att i samarbete med högskolor och universitet utforma en utbildning på högskolenivå för byggherrar,
- ge Statens fastighetsverk i uppdrag att, i samråd med andra statliga byggherrar och förvaltare, utarbeta en allmän statlig byggherrepolicy,
- ge Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas) i uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter utarbeta förslag på hur samhällets stöd till forskning och utveckling inom bygg- och anläggningssektorn bör organiseras och finansieras, samt hur forskningsresultaten bäst kan nyttiggöras av byggsektorns aktörer.

Betänkandet har varit föremål för remissbehandling till den 25 april 2003, varefter fortsatt beredning inom Regeringskansliet vidtagit.

2.5.6 Bebyggelseutredningen

Det finns i dag olika regelsystem till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Bland annat finns det bestämmelser om byggnadsminnen i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. och om statliga byggnadsminnen i förordningen (1988:1229) om statliga byggnadsminnen m.m. Vidare innehåller PBL bestämmelser till skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. De möjligheter till skydd som reglerna ger används dock inte i den utsträckning som kan vara antikvariskt motiverat. När det gäller byggnadsminnesförklaring är en anledning till detta att processen är resurs- och tidskrävande. Regeringen beslutade i juni 2002 om direktiv till en särskild utredare att se över vissa frågor som rör förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (dir. 2002:96). I direktiven lyfts fram att vår byggda miljö speglar olika tiders byggnadsteknik, arkitektur och olika kulturhistoriska synsätt samtidigt som den ger en bild av hur levnadsförhållandena och samhället i stort har förändrats genom århundradena. Vidare anfördes att frågan om vårt bebyggelsearvs kulturhistoriska och arkitektoniska värden och betydelsen av att dessa värden bevaras och stärks har uppmärksammats särskilt i olika sammanhang under senare år, t.ex. inom ramen för Arkitekturåret 2001 och satsningen på storstädernas kulturarv samt genom det särskilda miljö kvalitetsmål som gäller god byggd miljö (prop. 2000/01:130).

Utredaren skall lämna förslag till regler som innebär ett förbättrat skydd för kulturhistorisk värdefull bebyggelse. Vidare skall utredaren pröva vilken roll och vilket ansvar som myndigheterna inom kulturmiljöområdet (Riksantikvarieämbetet och länsstyrelserna) respektive kommunerna skall ha vid tillämpningen av bestämmelserna om skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Betydelsen av ökad lokal och regional delaktighet i och förståelse för bevarandet av bebyggelsens kulturhistoriska värden skall beaktas. En utgångspunkt i utredningsarbetet skall vara att skyddssystemet för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skall vara enkelt att administrera och överblicka. I uppdraget ingår även att analysera hur kravet på tillgänglighet, enligt målen för den nationella handlingsplanen för handikappolitiken, på lämpligt sätt kan förenas med behovet av skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Uppdraget skall slutredovisas den 1 september 2003.

2.5.7 Ett långsiktigt hållbart transportsystem

Skr. 2002/03:129

I Infrastrukturpropositionen (prop. 2001/02:20) presenterade regeringen sin vision för transportsystemet 2030. Visionen är bl.a. att väg- och järnvägsnäten då är väl anpassade till natur- och kulturmiljön och håller en hög internationell klass vad gäller estetiska värden.

Omställningen till ett hållbart transportsystem kommer att ta tid eftersom det är långa ledtider i planeringsprocesserna och det under en planeringsperiod görs investeringar endast i en begränsad del av den totala infrastrukturen. Infrastrukturen skall nyttjas under lång tid och en god utformning är avgörande för den långsiktiga hållbarheten och därmed ekonomin. Regeringen har i olika sammanhang konstaterat att begreppet god arkitektur inbegriper resurshushållning och hänsyn till miljöaspekter. Trafikanläggningar tar stora markarealer i anspråk, skapar barriärer och påverkar natur- och kulturlandskapets värden. Val av linjeföring, profil och sektion bygger på krav på effektivitet, framkomlighet och trafiksäkerhet och är ofta mycket svåra att förena med krav på hänsyn till landskapsbild och stadsbild. Senare års krav på låga bullernivåer längs med vägar och järnvägar har ytterligare ökat behovet av att gestaltungsfrågor tas upp i de tidigaste planeringsskedena.

Trots att lagstiftningen skärpts och ett omfattande arbete pågår inom trafikverken konstaterar regeringen i Infrastrukturpropositionen att arbetet med att utveckla åtgärder mot de negativa effekterna bör fortsätta och att gestaltningen och de arkitektoniska kvaliteterna hos infrastrukturen bör utvecklas samtidigt som slitna väg- och järnvägsmiljöer åtgärdas. Den ekonomiska planeringsramen skall omfatta miljöförbättrande åtgärder längs det statliga järnvägsnätet och det statliga vägnätet. Vilka åtgärder som skall genomföras och när detta skall ske bestäms inom ramen för trafikverkens och länens långsiktiga planering med utgångspunkt från riksdagen beslut till följd av Infrastrukturpropositionen. Banverkets, Vägverkets och länens förslag till långsiktiga planer för perioden 2004–2015 skall presenteras den 4 augusti 2003.

I regleringsbrev för 2003 avseende Banverket och Vägverket ställs krav på återrapportering av bl.a. åtgärder vidtagna för att vidareutveckla och följa upp det påbörjade arbetet med arkitektur, formgivning och design. Andelen projekt där gestaltungsprogram upprättats skall redovisas. Verken skall också säkra den interna processen med miljökonsekvensbeskrivningar och uppföljningar.

2.5.8 Länsstyrelsernas arbete med arkitektur, form och design

Länsstyrelsen, som bland annat har uppgifter inom sakområdet kulturmiljö, svarar för att länet utvecklas på ett sådant sätt att fastställda nationella mål får genomslag, samtidigt som hänsyn skall tas till regionala förhållanden och förutsättningar. Kulturmiljön ses alltmera som en kraft och resurs i regional utveckling och ett breddat ansvarstagande och intresse för dessa frågor märks i hela landet.

Länsstyrelserna fick i regleringsbrev för budgetåren 2000 och 2001 uppdrag avseende arkitektoniska kvaliteter. Länsstyrelserna skulle enligt uppdragen medverka till en utveckling där arkitektoniska kvaliteter prioriteras.

Flera länsstyrelser har redovisat ett omfattande arbete t.ex. med koppling till Arkitekturåret 2001 där man utvecklar länsövergripande strategier, nätverk och regionala råd för arkitektur och arkitekturfrämjande projekt. Andra har inlett en process i länet för arkitektoniska kvaliteter och arbetar med information i kommunerna, deltagande i planärenden eller på annat sätt. Sammanfattningsvis har, enligt de redovisningar som länsstyrelserna har lämnat, intresset och förståelsen för arkitekturfrågor ökat i länen.

3 Bedömning och framtida inriktning

I detta avsnitt gör regeringen bedömningar inom ett antal områden och aviserar åtgärder inom ramen för regeringens egen beslutskompetens. Huvudsakligen är det de av riksdagen beslutade nationella målen för arkitektur, formgivning och design samt handlingsprogrammet Framtidsformer som utgör grunden för dessa bedömningar.

Regeringens bedömning: De insatser som inleddes 1998 genom propositionen Framtidsformer har fått stor betydelse för den positiva utvecklingen på arkitektur-, form- och designområdet. Bland annat har ett stort antal projekt och insatser påbörjats och genomförts, möten och debatter har hållits, program har antagits, nya utbildningar har utvecklats, utredningar tillsatts och levererats, nya samverkansformer har etablerats och ett särskilt arkitekturår har avhållits. Mötesplats för form och design har inrättats och startat sin verksamhet i Stockholm.

Skälen för regeringens bedömning: Ett samlat intryck bl.a. från de rapporteringar som inkommit till regeringen från myndigheter och organisationer är att arkitektur- och formfrågorna i dag intar en viktigare plats i verksamheterna än tidigare. I de flesta fall görs också tydliga referenser till propositionen Framtidsformer (prop. 1997/98:117). De statliga insatserna är till en stor del inriktade på att påverka attityder och på att förmedla metoder och kunskap, vilket innebär att det är svårt att, i vart fall på kort sikt, avläsa otvetydiga och mätbara effekter eller att göra säkra värderingar av insatsernas genomslag. En sammantagen bedömning är dock att arkitektur, form och design möter ett större intresse och engagemang i dag både från professionella grupper verksamma inom området, hos politiker och tjänstemän som arbetar med frågorna, från näringslivet och från allmänheten. Därom vittnar bl.a. mångfalden aktiviteter, trycksaksutgivning och debatter tydligt.

Enligt information från bl.a. Boverket har handlingsprogrammet Framtidsformer lett till ett tydligt ökat intresse för arkitektur- och stadsbyggnadskonst hos kommunerna. I arbetet under Arkitekturåret 2001 (se avsnitt 2.4.2) kunde t.ex. konstateras ett stort och utbrett intresse i kommunerna för gestaltungsfrågor. Enligt verket arbetar flertalet kommuner i dag med arkitekturfrågor i olika gestaltungsprogram, handlingsprogram samt genom information och råd m.m. Samtidigt framhåller verket att det lokala stödet från politiskt håll i kommunerna inte alltid är så tydligt och att arbetet i många kommuner präglas av resursbrist. Det

innebär att många av de skyldigheter men också möjligheter som plan- och bygglagen (1987:10) ger inte alltid beaktas fullt ut.

Även på form- och designområdet har en rad kommuner tagit intressanta initiativ under senare tid. Formens hus i Hällefors har redan nämnts – som bl.a. hyser en omfattande designsamling – intill den industridesignutbildning som finns på orten. Borås har utnämnt sig till Designstaden Borås i en samverkan mellan Textilhögskolan vid Högskolan i Borås, Textilmuseet, kommunen och det lokala näringslivet. Här har stora internationella designkonferenser anordnats. Åre kommun har valt att använda design som ett strategiskt redskap för att få en tydligare identitet, en vackrare och bättre miljö. Kommuner som Härnösand, Kalmar och Västerås liksom regioner som Västra Götalandsregionen lyfter fram designfrågorna. I Värmland finns en länsdesignkonsulent som samarbetar med bl.a. Värmlands museum och det lokala näringslivet.

Ett flertal nya designutbildningar vid universitet och högskolor har också startats på olika platser i landet. Mötesplats för form och design har inrättats i Stockholm under 2002 och börjat etablera sig som ett nationellt utställnings- och kunskapscentrum inom form- och designområdet. Internationellt har svensk design mött ett förnyat intresse. Mycket tyder på att allt fler företag i Sverige i dag investerar i designutveckling.

3.1 Rådet för arkitektur, form och design

Regeringens bedömning: Regeringen avser att inrätta ett råd för arkitektur, form och design, med huvuduppgiften att driva på arbetet inom arkitektur, form och design med utgångspunkt i målsättningarna i handlingsprogrammet Framtidsformer. Rådet skall organiseras som en statlig kommitté.

Skälen för regeringens bedömning: Som regeringen konstaterade i propositionen Framtidsformer har staten ansvar och möjligheter att verka för arkitektur, form och design bl.a. genom förebildligt handlande, genom utbildning, genom att skapa eller stödja forum för åsiktsutbyte och information samt genom att tillföra internationella erfarenheter. Behovet av samordning, fördjupad analys och aktiv opinionsbildning är fortsatt stort på området. För att stärka detta arbete skall ett råd för arkitektur, form och design inrättas med den övergripande uppgiften att föra vidare de målsättningar som formulerats i propositionen Framtidsformer. I följande avsnitt aviserar regeringen ett par särskilda uppgifter som kommer att ligga på det nya rådet.

I sitt arbete skall rådet stå i en nära dialog med bl.a. Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare (se avsnitt 2.1.1) framför allt om spridningen av erfarenheter som rör byggherrerollen och gestaltungsfrågorna. Till rådets mer allmänna uppgifter skall höra att främja den lokala utvecklingen av arkitektur, form, design och offentlig miljö, medverka till nätverksbyggande mellan berörda institutioner, lokala grupper, byggnadsnämnder m.fl., initiera rikstäckande kampanjer m.m. Detta arbete bör ske i samverkan med bl.a. Riksantikvarieämbetet, Boverket, Stads- miljørådet, Arkitekturmuseet, Nationalmuseum, Röhsska museet och

andra berörda museer, Statens konstråd, Statens kulturråd, Nämnden för hemslöjdsfrågor, länsstyrelserna, Svenska kommunförbundet, Sveriges Arkitekter, Föreningen Svensk Form och Stiftelsen Svensk Industri-design.

Rådet skall också vara tankesmedja när det gäller övriga centrala arkitektur-, form- och designfrågor, tänka det ännu otänkta, ge nytt stoff i debatten och fungera som opinionsbildare i frågor om arkitektur, form och offentlig miljö. Det kan t.ex. gälla effekterna av tidigare arkitektur- och formpolitiska initiativ, det offentliga rummets betydelse, arkitektur, form och offentlig miljö för och med barn och unga, tillgänglighet och design för alla, de nya medborgarnas arkitektur och offentliga miljö, förhållandet mellan arv, nutid och framtid. Rådet skall i sitt arbete tillämpa ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv. Rådet för arkitektur, form och design skall organiseras som en statlig kommitté under Kulturdepartementet.

3.2 Offentligt och förebildligt

3.2.1 Statliga byggherrar och förvaltare

Regeringens bedömning: De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna bör utveckla och stärka sin roll som byggherre. De program för främjande av arkitektoniska och estetiska kvaliteter i byggande och förvaltning som tagits fram av dessa myndigheter bör utvärderas. Tillgänglighet och användbarhet för alla, liksom ett jämställdhetsperspektiv, bör präglade statliga byggprojekt och miljöer.

Skälen för regeringens bedömning: Byggherren har i dag en nyckelroll när det gäller att utveckla och förädla den byggda miljön. Plan- och bygglagen och miljöbalken har nyligen skärpt och tydliggjort byggherrens ansvar samtidigt som internationalisering och EU-medlemskap medfört nya spelregler för byggverksamheten. Byggherren skall skapa bästa möjliga förutsättningar för kunderna/brukarna att förverkliga sina önskningar om boende eller verksamhet i framtida bostäder/lokaler och skall samtidigt tolka lagar och fungera som beställare gentemot byggbranschen. Förutom de juridiska regelverken måste byggherren även ta hänsyn till ekonomiska, sociala och ekologiska förutsättningar.

Bygg- och fastighetssektorn är, enligt vissa beräkningar, Sveriges största näringsgren. Den totala omsättningen i sektorn beräknas till 400 miljarder kronor/år, varav investeringar och underhåll står för ena hälften och drift för den andra hälften. Totalt handlar det om ca 600 miljoner kvadratmeter till ett återanskaffningsvärde av ca 6 000 miljarder kronor. Staten uppträder i ett flertal roller inom bygg- och fastighetssektorn: som bl.a. fastighetsägare, byggherre, hyresgäst och lagstiftare. Därmed är staten en stor och tongivande aktör inom denna sektor.

Byggherrens ansvar att utveckla och förädla den byggda miljön har en samhällsdimension genom den stora betydelse byggsektorn har för välfärdsutvecklingen i landet. En del av detta ansvar består i att beakta att den byggda miljön även får en väl genomtänkt och estetiskt tilltalande gestaltning. I propositionen Framtidsformer understryks detta med moti-

veringen att arkitektur, formgivning och design är något alla kommer i kontakt med i sin vardag och tar intryck av, både medvetet och omedvetet. Gestaltningen av den byggda miljön, arkitektur och form, är därför också en rättvisefråga i samhället.

I rollen som byggherre skall staten vara föredöme även vad gäller tillgänglighet för funktionshindrade. Tillgänglighetskraven och kraven på användbarhet skall finnas med i upphandling i samband med byggprojekt. Krav på tillgänglighet och användbarhet finns i lagstiftningen och den upphandlande myndigheten kan således redan i utformningen av byggnadsprojekt ange de preciseringar som krävs för att byggnader skall uppfylla kraven på tillgänglighet. Handikappsombudsmannen ger dessutom rekommendationer i sina Riktlinjer för en tillgänglig statsförvaltning om vad som krävs för att leva upp till förordningen (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförandet av handikapppolitiken (se avsnitt 2.1.3). Kvinnors och mäns behov av en trygg och säker miljö ser olika ut. Det är viktigt att staten som byggherre och förvaltare utgör ett gott exempel genom att i sin planering även beakta ett jämställdhetsperspektiv.

Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket, Vägverket, Banverket, Luftfartsverket och Sjöfartsverket har i enlighet med det uppdrag som regeringen lämnade 1998 antagit kvalitetsprogram för arkitektur, formgivning och design i sin verksamhet. Regeringen finner att verken har haft mycket varierande förutsättningar att genomföra uppdraget. Några verk har i stort sett fått börja från början med att samla och bygga upp kunskap, formulera policier och planera olika aktiviteter, medan andra verk har haft mycket omfattande erfarenheter inom arkitekturform- och designområdet att utgå från.

Regeringens bedömning är att kvalitetsprogrammen och de aktiviteter som de fastighetsförvaltande verken har genomfört utifrån handlingsprogrammets mål har varit viktiga för att åstadkomma en plattform för arkitektur- och formfrågor inom respektive organisation. Likaså har den samverkan mellan de statliga myndigheterna som inletts genom inrättandet av Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare (se avsnitt 2.1.1) medfört en positiv utveckling av kvalitetsfrågornas ställning i myndigheternas verksamhet.

Regeringen kan konstatera att utveckling av byggherrerollen är ett av de arbetsområden som Samverkansforum för statliga byggherrar och förvaltare prioriterar. Detta är en positiv utveckling. Samtidigt vill regeringen betona att statens uppgift att agera förebildligt inte bara består i att säkra olika kvalitetsdimensioner i verksamheten utan också i att utveckla en strategi för spridning av resultaten till en vidare krets av aktörer.

Sammantaget finner regeringen att verken arbetat målmedvetet med att utveckla och stärka rollen som byggherre. Det är dock viktigt att detta arbete drivs vidare och fördjupas. Någon samlad analys av kvalitetsprogrammets effekter i respektive verksamhet har inte gjorts. Den tidsrymd på fem år som förflutit sedan kvalitetsprogrammen infördes torde vara tillräcklig för att det skall vara meningsfullt att genomföra en sådan analys. Likaså är det viktigt att försöka få en bild av vilket inflytande programmen har haft på aktörer utanför den statliga kretsen fastighetsförvaltare. Regeringen avser att lämna ett uppdrag till Statskontoret att utföra en sådan utvärdering i samråd med berörda myndigheter.

Regeringen får även tillfälle att återkomma till dessa frågor i samband med den fortsatta beredningen av Bygghedskommisionens betänkande (SOU 2002:115, se avsnitt 2.5.5), varvid de nationella målen för arkitektur, formgivning och design naturligtvis kommer att vara ett av de områden som vägs in.

3.2.2 Upphandling och lokalförsörjning

Regeringens bedömning: Statens miljöer och lokalbruk bör vara förebildliga. För att leva upp till de mål som riksdagen slagit fast för arkitektur, formgivning och design bör höga krav ställas på kompetensen hos dem som ansvarar för statens upphandling och lokalförsörjning. Det bör vara en uppgift för Rådet för arkitektur, form och design att analysera vissa övergripande frågor som rör statens upphandling och lokalbruk.

Skälen för regeringens bedömning: Allt som ryms i statens byggnader i form av inredning och utrustning, dvs. möbler, belysning, armaturer, textilier, apparater och kontorsmaskiner m.m. liksom miljön omkring dessa byggnader är en del av vår formgivna miljö. Vid nyförvärv av inredning och utrustning skall lagen (1992:1528) om offentlig upphandling tillämpas. Staten upphandlar årligen varor och tjänster för cirka 80 miljarder kronor (Försvarsmakten undantagen). Hela den offentliga sektorn upphandlar årligen varor och tjänster för cirka 400 miljarder kronor.

Staten och övriga delar av den offentliga sektorn har stora möjligheter att ställa krav på en god formgivning och design samt att agera förebildligt i skapandet av behovsanpassade offentliga miljöer. Lagen om offentlig upphandling utgör i sig inget hinder för den upphandlande enheten att vid formulering av kravspecifikation och utvärderingskriterier ta hänsyn till arkitektur, form och design. Grunden för en bra upphandling är att den upphandlande enheten kan analysera och identifiera det behov som produkten i fråga skall tillfredsställa och kan beskriva detta behov, bl.a. i termer av funktion, miljöhänsyn, ergonomi, estetik och ekonomi. Detta ställer höga krav på kunskap och kompetens hos de enheter och personer som upphandlar. Upphandlingskommittén konstaterade i sitt betänkande Effektivare offentlig upphandling (SOU 1999:139) att en sådan kompetens ofta saknades på de statliga myndigheterna. En uppgift för det kommande Rådet för arkitektur, form och design som regeringen avser att tillsätta bör vara att närmare analysera denna fråga.

Det är vidare av avgörande betydelse att statliga myndigheter har en tillräcklig kompetens för sin egen lokalförsörjning. Byggnadsstyrelsen hade fram till sin nedläggning 1993 ansvar för att anskaffa lokaler till samtliga statliga myndigheter, i den mån detta ansvar inte låg på någon annan myndighet. Genom Byggnadsstyrelsens lokalförsörjningsmonopol fick myndigheterna därmed automatiskt hjälp av professionell expertis i frågor rörande sina lokaler. I dag är det myndigheterna som själva ansvarar för att denna kompetens finns tillgänglig i verksamheten.

Det finns i dag ingen samlad bild av vad dessa förändrade förutsättningar inneburit för statens lokalbruk. I de flesta fall torde det vara så att myndigheternas lokalansvar begränsar sig till beslut om mindre föränd-

ringar och ett fortlöpande underhåll av de lokaler man brukar. För denna typ av frågor torde en tillräcklig kompetens i allmänhet finnas inom myndigheten. Däremot saknar förmodligen många myndigheter egen kompetens att hantera situationer där myndigheten har behov av nya lokaler, t.ex. i samband med en flytt. Det är rimligt att anta att de flesta myndigheter i dag löser detta genom att söka extern kompetens på marknaden, men även upphandling av en sådan tjänst kräver en särskild kompetens. Det finns risk för att myndigheterna i dessa engångsvisa processer handlar på ett sätt som blir både kostsamt för myndigheten och som leder till brister i kvalitet och funktion i de nya lokalerna. Med tanke på omfattningen av det statliga lokalbruket och de mål som ställts upp för arkitektur, form och design (se avsnitt 1.1.3) är detta en fråga som, enligt regeringens uppfattning, bör få större uppmärksamhet. Att situationen torde vara liknande för verksamheter utanför den statliga sektorn, t.ex. vad gäller byggande och förvaltning av skolor, gör inte utvecklingen av en statlig förebildlighet på området mindre angelägen. Det bör bli en uppgift för det kommande Rådet för arkitektur, form och design att närmare beskriva och analysera denna utveckling.

3.2.3 Tillgänglighet och Design för Alla

Regeringens bedömning: Tillgänglighets- och användaraspekterna är viktiga inom arkitektur, form och design.

Skälen för regeringens bedömning: Regeringen har i en särskild skrivelse (skr. 2002/03:25) till riksdagen redogjort för resultat och hur det fortsatta arbetet bedrivs med att genomföra målen i den nationella handlingsplanen för handikappolitiken.

Områden där tillgänglighetsfrågorna kommer att ha hög aktualitet är inom arkitektur, form och design. Som framgår av denna skrivelse är många myndigheter involverade i arbetet med att förverkliga målsättningarna i det nationella handlingsprogrammet för arkitektur, formgivning och design (prop. 1997/98:117). Konceptet Design för Alla, som bör genomsyra statens arbete inom arkitektur, form och design, innebär att produkter, bruksföremål, byggnader, IT-produkter, inomhus- och utomhusmiljöer samt tjänster bör vara tillgängliga och användbara för alla människor – oavsett kön, ålder eller funktionshinder så långt detta över huvud taget är möjligt. Det leder till minskat behov av särlösningar. Om tillgänglighets- och användbarhetsaspekter finns med redan i planeringskedet minskar behovet av anpassning i efterhand, en anpassning som ofta är mer kostsam och dessutom ofta innebär att man tvingas acceptera lösningar som har lägre kvalitet ur arkitektur- och formsynpunkt (se även avsnitt 2.1.3).

3.3.1 Den offentliga miljön och det gemensamma rummet

Regeringens bedömning: Alla medborgare bör ha tillgång till offentliga rum för möten och sammankomster och för samhällelig gemenskap och synlighet. En fördjupad analys av dessa frågor bör göras av Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur, form och design. Storstädernas bebyggelsearv kräver fortsatt uppmärksamhet. Riksantikvarieämbetet bör fortsatt betona medborgarperspektivet i sin verksamhet på detta område.

Skälen för regeringens bedömning: I Stadsmiljörådets Agenda för staden (2003) lämnas en beskrivning av den roll det offentliga rummet spelar i vår tid och i vårt samhälle:

”Det pågående offentliga samtalet är demokratins fundament. Staden är en viktig arena för det demokratiska samtalet. Samtidigt lär oss historien att i staden också kan finnas intolerans, rasism och fascism. Stadens offentliga rum spelar en viktig roll som motkraft till samhällets ekonomiska, sociala och etniska segregation: det är här som samhället syns. Att värna om stadens offentliga rum som en oinskränkt och neutral zon är nödvändigt för att hålla demokratin vid liv (...) Kulturen är ett fundament för stadens demokrati, den fördjupar och berikar det pågående offentliga samtalet och skapar förståelse för arvet från tidigare generationer och ansvaret för kommande.”

I Sverige har det hittills varit ovanligt att platser och parker är stängda för allmänheten. Sedan början av 1990-talet har dock en utveckling ägt rum där offentliga fastigheter i stor utsträckning har övergått i enskild ägo och därmed blivit mindre tillgängliga för allmänheten. Samtidigt har en omfattande inglasning av gator och torg inneburit en begränsning av det som fungerar som offentliga rum. Det blir i dessa sammanhang fastighetsägaren som avgör vad som är ”lämpligt beteende” och vilka som har tillträde till byggnader och lokaler. Tydligast ser man detta i gallerior och köpcentra. Eftersom sådana platser formellt inte utgör allmän plats är det som regel inte heller tillåtet att, utan tillstånd från fastighetsägaren, exempelvis valta, filma eller anordna offentliga möten.

Detta är en utveckling som, enligt regeringens uppfattning, särskilt bör uppmärksammas och som behöver analyseras närmare. Det offentliga rummet är en av flera grundförutsättningar för det öppna och demokratiska samhälle vi är vana vid. Det är av stor betydelse att individers och grupper, kvinnors och mäns, rättigheter beaktas och vidmakthålls i det gemensamma rummet, dvs. såväl på existerande torg och andra ytor som är allmänt tillgängliga på kvartersmark som på nya offentliga platser. Regeringen avser att fördjupa analysen på detta område med hjälp av Regeringskansliets arbetsgrupp för arkitektur, form och design (se avsnitt 1.1.2).

De bebyggelsemiljöer som uppförts efter andra världskriget genomgår i dag stora förändringar. Många gånger har dock ombyggnader genomförts utan att man uppnått vare sig högre boendekvalitet eller bestående arkitektoniska värden, ofta på grund av brister i kunskapen om de kulturhistoriska värden som finns i miljöerna. Kulturmiljösektorn har ett ansvar för att utveckla former för hurorstädernas bebyggelsearv skall förvaltas och utvecklas. Under åren 1999–2001 genomfördes en särskild satsning på storstadens arkitektur och kulturmiljö (se avsnitt 2.2.4). Med särskilda insatser skulle de kulturvärden som finns i bebyggelse som uppförts efter 1945 dokumenteras och lyftas fram. Arbetet, som bedrevs i samarbete mellan Riksantikvarieämbetet och de tre storstadsregionerna i projektet Storstadens arkitektur och kulturmiljö, har efter 2001 införlivats med ämbetets ordinarie verksamhet. Ett viktigt inslag är att de som bor i områdena skall kunna öka sitt inflytande över miljön så att identiteten och hembygdskänslan kan stärkas. Regeringen finner attorstädernas bebyggelsearv kräver fortsatt uppmärksamhet. Riksantikvarieämbetet bör betona medborgarperspektivet i sin verksamhet på detta område.

3.3.2 Gestaltningen av arbetslivets miljöer

Regeringens bedömning: Arbetsplatser bör motsvara högt ställda krav på arkitektur, form och design. Regeringen avser att ge Statens konstråd i uppdrag att i samarbete med Föreningen Svensk Form gestalta miljön på ett antal arbetsplatser som utgångspunkt för en vidare diskussion om arbetslivets miljöer.

Skälen för regeringens bedömning: Arbetsplatsen är en miljö som, för att fungera väl, skall motsvara en mängd olika krav ur såväl arbetsgivarens som arbetstagarens perspektiv. Arbetslivet utvecklas mot ett allt större individuellt ansvarstagande och med allt större krav på flexibilitet, utbildning och fortlöpande kompetensutveckling hos den enskilde arbetstagaren. De anställda är med sina kunskaper i dag företagets och organisationernas viktigaste resurs. Här finns en god grund för samarbete mellan arbetsgivaren och de fackliga organisationerna kring arbetsplatsens utformning, där också hänsyn tas till människors olika förutsättningar och behov. En genomtänkt gestaltning och design i arbetsmiljön kan leda till en upplevelse av högre kvalitet i arbetet, till kreativ stimulans och förmåga till utveckling av arbetsuppgifter och därmed till bättre trivsel på arbetsplatsen. Aktuell forskning har också uppmärksammat sambandet mellan människors delaktighet i konst och kultur och förbättrad hälsa.

Det är regeringens uppfattning att de projekt som Statens konstråd har genomfört som en följd av bl.a. handlingsprogrammet Framtidsformer har haft en stor relevans för utvecklingen av konsten på arbetsplatser och i den offentliga miljön bl.a. med utgångspunkt i de olika byggmaterial som tematiserats (se ovan 2.2.2). Av projekten kan konstateras att konstnärlig medverkan i byggandet kan få verkningsfulla resultat även i sammanhang som inte är direkt kopplade till produktion av konstverk.

Det har också varit betydelsefullt att projekten har presenterats i skrift och genom seminarier och därmed gjorts kända för en vidare krets.

För att initiera en bred diskussion om konstens och formgivningens betydelse i arbetsmiljön avser regeringen att lämna ett uppdrag till Statens konstråd att i samverkan med Föreningen Svensk Form gestalta miljön på ett antal arbetsplatser.

3.3.3 Arbetet med arkitektur och offentlig miljö i kommunerna

Regeringens bedömning: Kommunerna har ett stort ansvar för att arkitekturen ges goda förutsättningar. Planarbete och bygglovsgivning i kommunerna ger grundläggande förutsättningar för möjligheten att förverkliga de arkitekturpolitiska målen. Det är av avgörande betydelse att det finns tillräcklig kompetens inom kommunerna för dessa uppgifter. Regeringen avser att ge det kommande Rådet för arkitektur, form och design i uppdrag att i samverkan med bl.a. Boverket och Svenska kommunförbundet föra en dialog med kommunerna om detta.

Skälen för regeringens bedömning: I propositionen Framtidsformer betonades betydelsen av fackkompetens och sakkunnig personal i kommunerna vilka i beredningen av plan- och bygglovsärenden bevakar och avväger de nya kraven på en estetiskt tilltalande miljö mot andra allmänna intressen. Av 11 kap. 4 § plan- och bygglagen (1987:10) framgår också att byggnadsnämnden till sitt biträde skall ha minst en person med arkitektutbildning och i övrigt ha tillgång till personal i den omfattning och med den särskilda kompetens som behövs för att nämnden skall kunna fullgöra sina uppgifter på ett tillfredsställande sätt. Stadsarkitekten har av tradition haft denna uppgift i kommunerna och varit den som skall stå för en helhetssyn och inte fastna i sektorsfrågor.

Boverket konstaterade 1999 att 101 kommuner saknade egen stadsarkitekt. Av dessa anlidade 89 stadsarkitekt på konsultbasis, övriga 12 var helt utan. Egen stadsarkitekt hade 188 kommuner, av dessa arbetade 55 procent heltid. Av de stadsarkitekter som arbetade på konsultbasis arbetade de flesta högst 25 procent. År 2002 saknade fortfarande 99 av landets 289 kommuner en egen stadsarkitekt. Flertalet av dessa kommuner anlidade vid behov stadsarkitektkompetens på konsultbasis medan ett antal kommuner helt saknade arkitektkompetens. Antalet stadsarkitekter har minskat främst under första hälften av 1990-talet, för att vara i stort sett oförändrat mellan 1995–2002. En parallell tendens har också varit att de kommunala stadsbyggnadskontoren på vissa håll slagits samman med andra funktioner i den lokala förvaltningen. Framöver väntar därtill, enligt uppgift från Svenska kommunförbundet, stora pensionsavgångar inom stadsarkitektkåren.

Regeringen kan konstatera att det underlag som finns inte ger en entydig bild av hur kvalitetsarbetet inom arkitekturområdet i dag bedrivs i kommunerna. Tanken som fördes fram i propositionen Framtidsformer att kommunerna borde upprätta lokala handlingsprogram, som framgår i avsnitt 2.2.1, har av allt att döma ännu inte slagit igenom i någon större omfattning. En relativt stor andel kommuner arbetar dock med samma frågor i andra, möjligtvis mindre systematiska, former. Mot bakgrund av

det stora ansvar som vilar på kommunerna är det angeläget att dessa har en tillräcklig och relevant arkitektur- och plankompetens vid beslut om gestaltningen av den yttre miljön. En uppgift för det nya Rådet för arkitektur, form och design bör vara att, i samråd med bl.a. Boverket och Svenska kommunförbundet, analysera denna fråga vidare och då särskilt beakta frågan om lokala handlingsprogram.

3.4 Kunskap och kompetens

3.4.1 Högre utbildning

Regeringens bedömning: Högskoleverkets utvärderingar av arkitekt- och designutbildningar i högskolan ger värdefulla bidrag till utvecklingen av utbildningarnas kvalitet.

Skälen för regeringens bedömning: Som framgår i avsnitt 2.3.1 har Högskoleverket gjort en genomlysning av arkitektutbildningen och designutbildningen i Sverige. Denna genomlysning har uppmuntrat till en fruktbar debatt kring utbildningarnas kvalitet och inriktning. Regeringen har därefter bl.a. beslutat om en ny målbeskrivning för arkitektexamen i högskoleförordningens (1993:100) examensordning. Förändringen präglas av den ökade helhetssynen på byggprocessen, den ökade inriktningen på förvaltning och förnyelse av befintlig bebyggelse samt en ökad betoning av hållbar utveckling och av kvalitet och skönhet.

Vidare har – för att stimulera högskolornas initiativ på designområdet – möjligheterna att utöka utbudet av utbildningar inom designområdet utökats kraftigt under de senaste åren.

Såväl när det gäller arkitektutbildningen som designutbildningarna har Högskoleverket aviserat att verket på eget initiativ kommer att följa upp de ovannämnda utvärderingarna under 2003. I verkets föreliggande plan är förnyad utvärdering av utbildning som leder till arkitektexamen planerad till 2005 och utbildning inom designområdet till 2006. Utbildningen som leder till landskapsarkitektexamen planeras utvärderas under 2003. Regeringen kommer att följa arbetet med dessa utvärderingar.

Som regeringen har framfört i budgetpropositionen för 2003 (prop. 2002/03:1, utg.omr. 16) har Umeå universitet och Chalmers tekniska högskola AB mot bakgrund av förslag från gruppen Framtid för svensk industri utarbetat ett mer detaljerat förslag till hur svensk industri kan stärkas genom utbildning i industriell design. I linje med detta föreslår lärosätena utvecklandet av en magisterutbildning inom fordonsdesign med start hösten 2004. Som en planeringsförutsättning bör Umeå universitet och Chalmers tekniska högskola AB enligt regeringen ges möjlighet att satsa på magisterutbildningar i industriell design med inriktning mot behoven inom fordonsindustrin inom ramen för planerat takbelopp för 2004.

Regeringens bedömning: För att de arkitektur- och formpolitiska målen skall få en bred förankring bör arkitektur, form och design integreras redan i skolans arbete.

Skälen för regeringens bedömning: Skolan och alla som arbetar där har ett uppdrag att arbeta med sin miljö i vid mening. Trygghet och trivsel liksom betydelsen av elevernas delaktighet i skolmiljön måste därför betonas. För att de arkitektur- och formpolitiska målen skall få en bred förankring är det viktigt att arkitektur, form och design kan integreras redan i skolans arbete. Kursplanerna för grund- och gymnasieskolan ger förutsättningar att arbeta med estetiska och kulturella frågor inom flera ämnen. Härigenom kan barn och unga, såväl flickor som pojkar, ges goda förutsättningar som framtidens brukare och skapare av arkitektur, form och design. Verkligheten är en viktig kunskapskälla jämte traditionella läromedel som faktaböcker och film. Pedagoger, rektorer, elever, föräldrar och allmänheten i övrigt kan finna information och inspiration för arbetet på Myndigheten för skolutvecklings hemsida (www.skolutveckling.se) via Skoldatanätet och Kulturfönstret. Där finns inslag om arkitektur och fysisk miljö, som kan röra sig om dels enskilda skolors projekt kring sin närmiljö, dels Arkitekturåret 2001 och länkar till Arkitekturmuseet. Via hemsidan publicerades ITiS pris för Utmärkt skolmiljö 2001, där två skolor, en nybyggd och en ombyggd, belönades för sin lokalutformning.

Skolverket har uppdragit åt en forskare att göra en kunskapsöversikt kring den fysiska miljön och barns och ungas lärande. Kunskapsöversikten kommer att omfatta samspelet mellan barns lärande och den fysiska miljön i pedagogiska verksamheter i förskola, grundskola och fritidshem med angränsande utemiljöer och förväntas ge ökad förståelse för den fysiska miljös betydelse i barns lärandeprocesser.

3.5 Information, debatt och marknad

3.5.1 Arkitekturåret 2001

Regeringens bedömning: Som en uppföljning till Arkitekturåret 2001 bör Arkitekturmuseet få i uppdrag att analysera hur de viktigaste delprojekten under året kan vidareutvecklas inom ramen för befintliga verksamheter. I detta fall bör även ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv tas till vara.

Skälen för regeringens bedömning: Arkitekturåret 2001 har inneburit att många nya projekt och verksamheter har presenterats och att ett stort antal både professionella aktörer och andra intresserade runtom i landet har engagerat sig i dessa frågor. Regeringen har redan i budgetpropositionen för 2003 framfört sin bedömning av bl.a. Arkitekturåret 2001 (prop. 2002/03:1 utg.omr. 17, s. 48 f.)

”Enligt de utvärderingar som gjorts av Arkitekturmuseet och Statskontoret har satsningen Arkitekturåret 2001 inneburit en reell kraftsamling. Arkitekturen har etablerat sig och förstärkt sin position som ett angeläget kunskapsområde såväl bland allmänheten som inom statliga myndigheter, kommuner, organisationer och företag. Ett folkligt intresse för frågorna har kommit till uttryck t.ex. i det stora deltagandet i tävlingen tyckomhus.nu. Ett flertal av projekten har varit av långsiktig art där bl.a. nya nätverk bildats vilket kommer att ge positiva effekter över tid. Barn och unga har i hög grad uppmärksamats och bl.a. har ett antal pedagogiska böcker om arkitektur, stadsutveckling och design utvecklats. Arkitekturåret har även inneburit en förstärkning inom form och design både nationellt och internationellt.”

Vissa initiativ som genomfördes bör kunna få en fortsättning även efter att Arkitekturåret avslutats. Som en uppföljning till Arkitekturåret avser regeringen att ge Arkitekturmuseet i uppdrag att analysera hur de viktigaste delprojekten kan vidareutvecklas inom ramen för befintliga verksamheter. I det sammanhanget bör även ett mångfalds- och jämställdhetsperspektiv tas till vara.

Under hösten 2003 återflyttar Arkitekturmuseet till sina lokaler på Skeppsholmen i Stockholm. Museet har sedan januari 2002 haft sina lokaler i Konstakademien i Stockholm, vilket inneburit mycket reducerade utställningsmöjligheter (se avsnitt 2.4.1). Nu har ett antal förbättringar genomförts i de ny-gamla lokalerna, med en ny och mer tillgänglig entré i husets norra fasad, från sjösidan. Museet öppnar sin verksamhet i lokalerna under vintern 2004. Reformen med fri entré vid vissa statliga museer inleds 2004 vid Arkitekturmuseet samt Moderna museet och Östasiatiska museet (prop. 2002/03:100 s. 155).

3.5.2 Designåret 2005

Regeringens bedömning: Medveten design kan vara en nyckelfaktor för framgång inom dagens varu- och tjänsteproduktion. Design kan också fylla en viktig funktion och höja kvaliteten i människors vardagsliv. Satsningen på ett Designår 2005 bidrar till att stärka designutvecklingen i landet.

Skälen för regeringens bedömning: I regeringsförklaringen den 1 oktober 2002 signalerade statsminister Göran Persson att ökade satsningar på industriell design skall göras och att ett svenskt designår 2005 kommer att förberedas. Statsministern underströk också regeringens ambition att lyfta fram arkitektur, form och design som en gemensam angelägenhet för alla. I Form- och designutredningens delbetänkande Mötesplats för form och design (SOU 1999:123) reflekterade utredaren över design ur ett användarperspektiv:

”Utformningen av ting, redskap, fordon och den formade miljön kan antingen göra livet enklare eller svårare. Om man dessutom har funktionshinder blir detta ännu mer uppenbart. Eftersom vi

alla har erfarenhet av design, finns förutsättningar för alla kategorier av människor att delta i diskussionen, också de grupper i samhället som annars inte har tillgång till de demokratiska och politiska kanalerna, till exempel barn. För att demokratisera formområdet och underlätta konsthantverkets, formgivningen och designens utvecklingsmöjligheter behövs en livligare och bredare debatt för ökad insikt och medvetenhet om områdets betydelse. (...) Diskussioner om estetik brukar ofta förvandlas till en fråga om smak, där den enes ställs mot den andres, de professionella mot amatörernas, elitism mot folklighet. Men estetik är något djupare och vidare än tycke och smak. En miljö eller ett ting som genom sin utformning väcker intresse och uppmärksamhet fyller ytterligare en funktion. De föder tankar som i sin tur kan bidra till en större medvetenhet, vidsynthet och öppenhet. Vår materiella värld begränsar oss. Den öppnar också gränser, får oss att förstå mer om världen och därmed också om oss själva. Kan ting bidra till en demokratisk utveckling ---? Visst – likaväl som de kan få oss att känna oss mindervärdiga eller irriterade över vår omgivning. (...) Man skall kunna ställa krav på att föremålen inte bara fungerar väl rent praktiskt, de skall också tala till våra sinnen.”

Det kan vara värt att påminna om den demokratiska aspekten av designpolitiken. Form och design är en alltför viktig del av varje människas vardagsliv för att begränsas till att bli något exklusivt som bara angår de mer välbeställda i samhället. Denna demokratiska syn har förts fram inom kulturpolitiken sedan förra seklets början och har sedan dess varit ett ständigt återkommande tema i debatten. I dag är medborgarperspektivet och allas aktiva deltagande allt viktigare och därmed respekten för vars och ens erfarenheter och behov. I ett samhälle som alltmer präglas av möten mellan många kulturer ställs också krav på öppenhet för dessa kulturers traditionella uttryck, samtidigt som nya möjligheter till sammansmältning av skilda former och uttryck uppstår.

Design av varor och tjänster får också en allt större betydelse för företagens tillväxt. Inom näringspolitiken har designbegreppet därför vidgats från industriell formgivning till att även omfatta design av tjänster och hela miljöer. Medveten design stärker näringslivets och det offentliga kvaliteter och utvecklingskraft. Därför avsattes i budgetpropositionen för 2003 (2002/03:1, utg.omr. 24) ytterligare medel för att stärka design som ett medel för näringslivsutveckling.

Föreningen Svensk Form och SVID samarbetar nära kring det nationella designprogrammet som beskrivits i avsnitt 2.4.3 och som spänner över både näringslivsprojekt och kulturella manifestationer i hela Sverige och som till stor del kommer att manifesteras genom Designåret 2005. Svensk Forms och SVID:s regionala föreningar och samlingskontor är ett viktigt nätverk för att uppnå en bred geografisk spridning av Designåret 2005. I detta nätverk utgör Form Design Center i Malmö en modell för integrerade kultur- och näringslivsprojekt. Svensk Form och SVID kommer att inför Designåret 2005 pröva att utveckla liknande designforum i andra delar av Sverige i samarbete med Svensk Forms regionala föreningar, under förutsättning att ekonomiska och personella resurser

inom privat och offentlig sektor kan samordnas. Designprogrammet skall i sin helhet bygga på samverkan mellan näringslivet och det offentliga och insatserna kommer att koordineras med andra initiativ, främst inom närings-, regionalutvecklings-, kultur-, utbildnings- och miljöpolitiken. Det påbörjade arbetet och de resultat och effekter som insatserna givit under det första verksamhetsåret skall redovisas till regeringen (Näringsdepartementet) senast 1 december 2003.

3.5.3 Konsthantverkare på den internationella scenen

Regeringens bedömning: Konsthantverket är inte bara en värdefull tradition i sig inom svenskt konstliv, utan också en viktig bas och en inspiration för verksamma inom hela formområdet. Konsthantverkarnas internationella utbyte bör utvecklas.

Skälen för regeringens bedömning: De professionella utövarna inom form och design består av en rad olika inriktningar som var och en bidrar till miljön. Ofta kan en och samma yrkesutövare arbeta inom flera områden, möbelformgivaren kan även vara inredningsarkitekt, konsthantverkaren också formgivare inom industrin osv. Den ena verksamheten kan ge näring åt det andra. De erfarenheter som t.ex. en keramiker eller glaskonstnär får i sin egen verkstad, när han eller hon experimenterar och arbetar med unikat, kan han eller hon sedan utnyttja för serieproduktion eller i offentliga uppdrag. Det konstnärliga arbetet utvecklar designerns formspråk och leder till mer intressant gestaltade produkter. Därför är det viktigt att ge utrymme även för andra aspekter än ekonomiska i designpolitiken. Konstnärlighet, personlighet, kulturella föreställningar, etc. ingår i det spel och på den arena där producenter, produkter och konsumenter/brukare möts. Eftersom det handlar om kommunikation och interaktion är de kulturella perspektiven minst lika viktiga som de näringspolitiska när det gäller form, design och konsthantverk.

Konsthantverkarna bidrar också på andra sätt till utvecklingen. Enskilda konsthantverkare och frilansformgivare står ofta för det produktutvecklingsarbete som tidigare utfördes på bohagsindustrierna. I och med att industrin i dag allt mer rationaliserats är det på enskilda konsthantverksverkstäder som mycket av den tekniska och konstnärliga förnyelsen sker. Genom experiment med material och tekniker förvärvar konsthantverkaren kunskaper som också kommer den offentliga miljön till del i olika sammanhang. Dessa verk som exponeras i den offentliga miljön blir i sin tur inspirationskällor för andra utövare.

Svenska konsthantverkare har inte alls samma intensiva utbyte med utlandet som t.ex. sina kollegor bildkonstnärerna. På uppdrag av IASPIS (International Artists' Studio Programme in Sweden) inom Sveriges bildkonstnärskommittés fond gjordes en studie 2002 kallad Det är konsthantverkets tur, som beskrev situationen och presenterade en rad förslag till åtgärder som skulle förändra situationen. I december gav styrelsen för Sveriges bildkonstnärskommittés fond IASPIS i uppdrag att genomföra ett treårigt projekt med inriktningen att 2006 ha ökat svenska konsthantverkarens närvaro på den internationella scenen genom exempelvis deltagande i viktiga utställ-

ningar, seminarier och symposier utomlands, genom uppdrag utomlands och genom att de i ökad utsträckning uppmärksammas i utländska medier som bevakar konsthantverksområdet. Vidare skall viktiga inslag i det utländska konsthantverket ha fått en tydligare närvaro i Sverige. Projektet som sätts 2003 under namnet Craft in Dialogue har en treårsbudget på drygt 7 miljoner kronor och består av tre separata, men samverkande delar med var sin projektledare:

- *Visa* syftar till att betydande svenska konsthantverkare får möjlighet att visa sina verk i viktiga sammanhang utomlands.
- *Beskriva* syftar till att för en internationell publik beskriva viktiga konstnärskap, sammanhang och tendenser inom samtida svenskt konsthantverk.
- *Samtala* syftar till att förbättra kontakterna mellan svenska konsthantverkare och viktiga utländska kollegor, kritiker och curatorer. Workshops, seminarier och studieresor med ateljé- eller verkstadsbesök kan vara några arbetsformer.

Inte minst mot bakgrund av den utredning som just nu arbetar med frågan om hur internationell kulturverksamhet skall bedrivas (dir. 2002:113), är detta projekt intressant.

3.5.4 HemsLöjden

Regeringens bedömning: Nämnden för hemsLöjdsfrågor bör få i uppdrag att utreda hur hemsLöjdens kunskapsområde kan bli tydligare och starkare på form- och designområdet och hur fler skall ges möjlighet att i framtiden ta del av hemsLöjden.

Skälen för regeringens bedömning: För att orientera sig i nuet och förhålla sig till framtiden måste man känna till sin historia. Behovet av att uppleva saker och ting i vår omgivning som äkta, unikt, bärande på en historia tycks bli starkare ju mer samhället effektiviseras, globaliseras och medialiseras. HemsLöjden har ett stort kunskapsarv att förvalta, vidareförmedla och utveckla för att ge oss ett sammanhang. HemsLöjden representerar en produktionsform, där slöjdaren behärskar hela produktionsprocessen från materialval till färdig produkt och där en överensstämmelse mellan form och funktion eftersträvas. HemsLöjden har ett unikt kunnande när det gäller de förnyelsebara naturmaterialen och enkla handverktyg samt bär med sig ett uttryck och en form med rötter i folkkonsten och traditionen. Detta kunskapskapital kan utvecklas och inspirera nya generationer genom t.ex. samarbete mellan hemsLöjdskonsulenter, slöjdare, formgivare, forskare och i samverkan med andra utbildningar. Begreppen hemsLöjd, konsthantverk, form och design överlappar ofta varandra. Och det är ofta i skärningspunkterna det mest intressanta händer.

HemsLöjdsrörelsen har en bred bas och vana att arbeta utifrån ett folkbildningsperspektiv genom de ideella hemsLöjdsföreningarna och den regionala hemsLöjdskonsulentverksamheten, vilket är en förutsättning för att kunna förmedla ett budskap och skapa ett ökat kvalitetsmedvetande om form och funktion hos allmänheten. Nämnden för hemsLöjdsfrågor har till uppgift bl.a. att ta initiativ till, planera, samordna och göra insat-

ser för att främja hemslöjd. Regeringen avser att ge nämnden i uppdrag att komma med förslag till hur hemslöjdens kunskapsområde kan bli tydligare och starkare på form- och designområdet och att ge fler möjlighet att i framtiden ta del av hemslöjden.

3.6 Lagstiftning och andra styrmedel

3.6.1 ”Skönhetsparagraferna” i plan- och bygglagen, väglagen samt i lagen om byggande av järnväg

Regeringens bedömning: Vid behov bör en utvärdering göras av de s.k. skönhetsparagraferna i plan- och bygglagen, väglagen och i lagen om byggande av järnväg.

Skälen för regeringens bedömning: Det är snart fem år sedan de s.k. skönhetsparagraferna infördes i plan- och bygglagen (1987:10), PBL, väglagen (1971:948) respektive i lagen (1995:1649) om byggande av järnväg, samtliga med innebörden att estetiska värden skall beaktas och tas till vara vid utformningen av vår byggda miljö. Boverket konstaterar att det ännu inte går att dra några generella slutsatser av hur den s.k. skönhetsparagrafen i PBL har tillämpats i kommunerna. De långa ledtiderna i infrastrukturplaneringen innebär att det inte heller i detta sammanhang går att se tillräckliga resultat av vad ändringarna i väglagen och lagen om byggande av järnväg inneburit. Regeringen avser att följa utvecklingen och att vid behov låta utvärdera bestämmelserna och tillämpningen av dem vid en senare tidpunkt, med utgångspunkt i de förändringar som följde på propositionen Framtidsformer.

3.6.2 Åtgärder för att främja visst bostadsbyggande

Regeringen har lämnat förslag till riksdagen om åtgärder med syfte att främja anordnandet av mindre hyreslägenheter och studentbostäder (prop. 2002/03:98). De föreslagna åtgärderna innebär att en del av den ingående mervärdesskatten tillgodoförs fastighetsägarens skattekonto. Förslaget innebär också vissa följdändringar i befintliga bidragssystem. Syftet med åtgärden är att stimulera tillkomsten av hyreslägenheter och studentbostäder genom att minska fastighetsägarens kostnader för anordnande av vissa sådana lägenheter.

En förutsättning för att stödet skall kunna erhållas är att byggprojektet till sin karaktär är ägnat att hålla nere boendekostnaderna. Det är dock viktigt att byggandet även blir långsiktigt hållbart; låga kostnader får inte uppnås på bekostnad av kvalitet och därigenom bli högre, sedda i ett livscykelperspektiv. Regeringen föreslår i propositionen att inriktningen skall vara att de nyproduktionsprojekt som erhåller statligt stöd skall bidra till ett långsiktigt hållbart byggande. Detta innebär exempelvis att de lägenheter som produceras skall bidra till en hållbar social utveckling, vilket bland annat ställer krav på utformningen av både enskilda hus och bostadsområden och stadsdelar för att undvika enahanda miljöer. De bostäder som erhåller stöd förväntas självklart också bidra till uppfyllan-

det av de nationella miljö kvalitetsmålen, bl.a. då målet om god bebyggd miljö (se avsnitt 1.1.4) Skr. 2002/03:129

3.6.3 En nationell strategi för trä i byggandet

För nästan tio år sedan ändrades byggreglerna så att det bl.a. blev möjligt att använda trä i högre utsträckning. Trots detta har den moderna träbyggnadstekniken haft svårt att få genomslag på den svenska byggmarknaden. Nya aktörer har varit för sig begränsade resurser att etablera sig på marknaden. Därför tar staten nu en samordnande roll för att underlätta för innovationer att få fäste på marknaden. En genomtänkt ökad användning av träprodukter kan gynna de nationella miljömålen (se avsnitt 1.1.4) och leda till fler initiativ till en intressantare träarkitektur.

Regeringen har tillkallat en förhandlare med uppdrag att för statens del samråda med företrädare för skogsnäringen och delar av byggsektorn i syfte att förbereda ett förslag till en nationell strategi för att främja en ökad användning av trä i byggandet och i produkter. I december 2003 skall förhandlaren lämna en strategi och en plan med förslag till åtgärder till regeringen.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 22 maj 2003

Närvarande: statsministern Persson, ordförande, och statsråden Winberg, Ulvskog, Lindh, Sahlin, Östros, Messing, Engqvist, Lövdén, Ringholm, Bodström, Karlsson J. O., Karlsson H., Nykvist, Lund, Nuder, Johansson, Hallengren, Björklund

Föredragande: Marita Ulvskog

Regeringen beslutar skrivelse 2002/03:129 Arkitektur, form och design